

Lluites feministes en defensa de la vida i el territori.

× Un diàleg des d'Hondures, Guatemala i Catalunya.

Lluites feministes en defensa
de la vida i el territori.

× Un diàleg des d'Hondures,
Guatemala i Catalunya.

Crèdits

Títol:

Lluites feministes en defensa de la vida i el territori. Un diàleg des d'Hondures, Guatemala i Catalunya

Autores:

Blanca Bayas Fernández
i Júlia Martí Comas

Entrevistades:

Yessica Trinidad, Maria Cristina Bernabé,
Júlia Granell i Helena Guillén

Revisions de contingut:

Ester Pérez Berenguer, Júlia Granell
i Nicola Scherer

Support en la realització i transcripció de les entrevistes: Gabriela Vélez**Disseny i maquetació:**

Lucía Armiño

Impressió: Artyplan**Edició:** SUDS**Fotografia portada:**

Ester Pérez Berenguer

Lloc i data publicació:

Barcelona, octubre 2023

Contacte:**Associació SUDS**

Ester Pérez Berenguer

ester@suds.cat

Tel. 931 17 25 42

www.suds.cat

Amb el suport de:

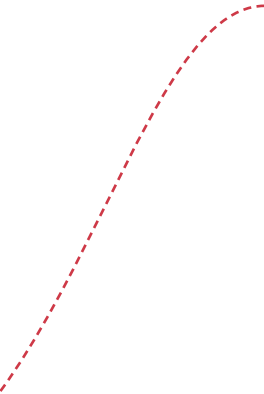
El contingut d'aquest document és responsabilitat exclusiva de l'Associació SUDS i no reflecteix necessàriament l'opinió de les seves finançadores.

Índex

Introducció	1
Quatre experiències de lluita en diàleg	3
1. Genealogies feministes i ecofeministes a l'Amèrica Central i Catalunya	6
1.1 Els feminismes a Hondures i Guatemala	7
1.2 Iniciatives ecofeministes a Catalunya	11
2. conflicte capital-vida. Anàlisi d'impactes des d'una mirada feminista	17
2.1 Com s'expressa el conflicte capital-vida a cada territori?	18
2.2 Quines conseqüències ha tingut la imposició de macroprojectes per al cos-territori?	29
2.3 Què ha suposat el conflicte per a les que defensen el territori?	41
3. Resistències i alternatives en defensa de la vida	46
3.1 Lluites en defensa del territori a l'Amèrica Central i a Catalunya	47
3.2 Alternatives territorials i feministes	54
Reflexions finals	64

Introducció

-
- × **La publicació que tens a les mans és un diàleg a quatre veus, una conversa teixida entre l'Amèrica Central i Catalunya, en què quatre activistes, quatre defensores, comparteixen les seves lluites en defensa del territori i per una vida més lliure, més sostenible i més digna. La Yessica Trinidad (Hondures), la Maria Cristina Bernabé (Guatemala), la Júlia Granell (Catalunya) i l'Helena Guillén (Catalunya) s'autodefineixen com a feministes, tot i que són molt més que activistes feministes, i cada una planteja el seu feminisme situat en contextos territorials molt diversos. El que sí que tenen en comú és que totes parlen des d'un feminisme pràctic, que busca solucions i que s'encarna en allò més quotidià.**

Per contextualitzar aquest diàleg hem volgut començar fent una breu genealogia del feminisme i l'ecofeminisme a cada territori, que ens servirà per situar-nos i per emmarcar les paraules de cadascuna d'elles en un marc més dens, format no només per les seves veus individuals sinó per les feministes que les han precedit i per les seves coetànies.

A partir d'aquí teixim un diàleg que comença amb els relats dels conflictes presents a cada territori —les comunitats indígenes i garifunes d'Hondures, Santa Cruz Barillas a Guatemala i el Camp de Tarragona i la Cerdanya a Catalunya— que, com veurem, reproduïxen un patró que fa temps que els ecofeminismes i les economies feministes han denominat conflicte *capital-vida*. El diàleg continua compartint reflexions sobre les estratègies de resistència i les experiències de vida alternativa que construeixen cada una d'elles i les seves organitzacions, on el feminisme, però també la defensa del territori i la sostenibilitat de la vida, és molt present.

Com veurem, es tracta d'un diàleg una mica arriscat en el qual no sempre hi ha paral·lelismes o a vegades aquests poden ser fins i tot forçats. Com fem encaixar la violència descarnada de l'Amèrica Central amb les pors i els xantatges que es poden viure a Catalunya? Té sentit unir-los en una mateixa conversa? Amb aquests dubtes, però també amb la convicció que és necessari desvelar les tendències comunes que reproduïx el capitalisme i el poder corporatiu arreu del món, hem intentat teixir aquests diàlegs sense desmerèixer les enormes diferències entre les realitats que es viuen a cada territori. Hem intentat extreure, també, els aprenentatges que transmeten cada una d'aquestes lluites, esperant que puguin inspirar-ne d'altres i ajudar a enfortir les resistències contra el poder corporatiu arreu.

Construir relats comuns, emmirallar-nos en altres lluites, conèixer experiències de resistència llunyanes... creiem que té un potencial d'aprenentatge col·lectiu important, ens permet aixecar el cap i veure les lògiques estructurals darrere de cada conflicte i aprendre dels èxits i entrebancs dels altres, a més de portar-nos a mirar més enllà del nostre conflicte concret, reconeixent les interconnexions entre diferents lluites i la possibilitat de teixir llaços de solidaritat.

Per últim, cal dir que, en la preparació d'aquest diàleg, hem fet una aposta per basar-nos en els testimonis directes de les protagonistes de cada lluita, però sense oblidar el sentit col·lectiu de cada experiència. Tal com diu Guio-mar Rovira al llibre *Horizontes del feminismo*,¹ és necessari seguir ampliant les constellacions feministes globals «construyendo marcos de sentido a través del testimonio, de la voz en primera persona, y poniendo en valor nuevas sensibilidades no heroicas».² A més, com ella mateixa afirma, «el modo en el que el feminismo ha puesto el cuerpo en el centro, que es un cuerpo situado, con su historia y sus dolores, es una de las grandes verdades por las que se empieza a construir lo común». Per tant, partim de relats situats, d'experiències concretes des de les quals podem teixir relats comuns de defensa del territori i la vida.

1 L. Gil, Silvia (2022) *Horizontes del feminismo. Conversaciones en un tiempo de crisis y esperanza*. Bajo Tierra i Traficantes de Sueños.

2 S'ha respectat l'idioma amb el qual s'han expressat les persones entrevistades o les citacions dels llibres i hem optat per no traduir-ho al català.

A close-up photograph of a traditional textile loom. The image shows the intricate arrangement of threads, with some threads being white and others a light brown or tan. A wooden shuttle, used for weaving, is visible in the foreground, resting on a piece of woven fabric. The background is slightly blurred, showing more of the loom's structure.

Quatre experiències de lluita en diàleg

A continuació us presentem
els quatre territoris
des dels quals es teixeixen
aquests diàlegs, així com
les seves protagonistes.

× **Maria Cristina Bernabé**
Santa Cruz Barillas,
Guatemala

Santa Cruz Barillas és un dels municipis més extensos del departament de Huehuetenango a Guatemala, on conviuen diversos grups indígenes (q'anjobal, chuj, akatexo i popiti'), que es dediquen principalment a l'agricultura. Del 2008 al 2016 van patir un conflicte a causa de l'arribada de l'empresa Hidro Santa Cruz, propietat de la companyia espanyola Ecoener-Hidralia, que pretenia instal·lar una central hidroelèctrica al riu Q'amb'alam. Per sufocar l'oposició comunitària al projecte, el govern de Guatemala va declarar l'estat de setge i va militaritzar el territori, fet que va produir, com veurem, nombroses violacions dels Drets Humans. L'empresonament i desplaçament de defensors i defensores va afectar, també, les seves famílies i comunitats, que van veure amenaçades les seves vides i formes de subsistència. Finalment, el 2016, l'empresa va anunciar que renunciava al projecte. Tot i així, el futur dels terrenys afectats encara està en dubte i les comunitats afectades no han rebut cap compensació.

La Maria Cristina Bernabé ens explica com van viure aquest conflicte les dones de les comunitats afectades. Forma part de l'**Associació de dones Aq'ab'al**, una associació que va sorgir en el marc d'aquest conflicte, per defensar no només el territori, sinó les vides i drets de les dones de Santa Cruz Barillas.

× **Yessica Trinidad**
Comunitats indígenes i garifunes,
Hondures

Els pobles indígenes i afrodescendents d'Hondures defensen el dret a la terra i a una vida lliure de violència en un context cada vegada més advers, especialment des del cop d'estat del 2009. Algunes de les amenaces que afronten són la proliferació de macroprojectes com la mineria, les repeses, l'extracció de fusta, els monocultius de palma africana, el turisme, etc. En concret, el turisme està afectant especialment els territoris de les comunitats garifunes, que durant segles han sigut protectores dels territoris costers del mar Carib. Aquests macroprojectes estan generant nombrosos impactes en les comunitats, des de la pèrdua d'autonomia alimentària –ja que la palma ha substituït els cultius d'aliments per al consum local–, fins a l'augment de la violència o els desplaçaments forçats. En la majoria de casos, els terratinents o les empreses s'han apropiat dels territoris amb violència i en contuberni amb el crim organitzat i l'exèrcit.

Ens explica la situació que viu el país la Yessica Trinidad, coordinadora de la **Red Nacional de Defensoras de Honduras**, una xarxa integrada per vint-i-cinc organitzacions de defensa del territori i drets humans. La Yessica també forma part de la Organización Fraternal Negra de Honduras (OFRANEH), una organització del poble garifuna que basa la seva lluita en la defensa de la cultura i l'espiritualitat, així com la defensa dels seus territoris i formes de vida.

× Helena Guillén Cerdanya, Catalunya

La Cerdanya és una comarca de Catalunya ubicada al Pirineu. És una zona d'alta muntanya que històricament ha sigut un destí d'estiuatge de la burgesia catalana. És per això que hi ha un percentatge molt alt de segones o terceres residències, és a dir, cases que estan buides la major part de l'any i que només s'omplen alguns caps de setmana o per vacances. A més, atès que compta amb diverses pistes d'esquí i accés a activitats de muntanya, s'ha anat especialitzant en el sector turístic, que s'ha convertit en el primer sector econòmic de la comarca. La dependència del turisme va estar a punt de reforçar-se amb l'intent de candidatura per celebrar els Jocs Olímpics d'Hivern a diverses comarques del Pirineu català i aragonès, però finalment aquesta candidatura va ser descartada pel Comitè Olímpic Espanyol per falta d'acord entre els diferents representants polítics.

L'Helena Guillén ens explica les conseqüències de la dependència del turisme a la Cerdanya i els impactes que podien haver generat els Jocs Olímpics si finalment s'haguessin celebrat. L'Helena és ramadera, té un ramat de cabres en extensiu i una formatgeria, que gestiona amb el seu company a un poble situat a 1.600 metres sobre el nivell del mar. Forma part del col·lectiu **Ramaderes de Catalunya** i també va ser una de les impulsores de la plataforma Stop JJOO.

× Júlia Granell Camp de Tarragona, Catalunya

El Camp de Tarragona és una regió del sud de Catalunya on històricament s'han instal·lat els projectes més nocius per a la població i el territori, fet que ha portat les organitzacions locals a parlar de *zona de sacrifici*, fent-se seu un concepte que utilitzen als països del Sud per referir-se a les zones afectades per macroprojectes extractivistes. Així, al Camp de Tarragona podem trobar centrals nuclears i tèrmiques, el complex petroquímic més gran del sud d'Europa, un gran port, una indústria turística que segueix creixent (ara amb el projecte del Hard Rock) i nous plans per implementar macroparcs eòlics i solars, així com projectes d'hidrogen verd. Amb relació a l'energia, l'extractivisme és evident, ja que Tarragona produeix la major part de l'energia que consumeix Catalunya. Amb l'objectiu de denunciar aquesta situació i parar el megacomplex turístic Hard Rock, el 18 de juny del 2023 diverses entitats van convocar una manifestació multitudinària a Tarragona, sota el lema «Defensem la terra, llaurem el futur».

La Júlia Granell, feminista i activista ecologista, és veïna del Morell, un dels pobles propers al complex petroquímic on es troben empreses com Repsol, BASF i IQOXE (empresa que va patir una greu explosió el 2020). Ens explica la feina del col·lectiu **Cel Net** per aconseguir que es controlï la contaminació industrial i que es prenguin mesures de prevenció, i conversem sobre què suposa viure al costat de Mordor, metàfora que utilitza per referir-se al complex petroquímic.

1

× Genealogies feministes
i ecofeministes
a l'Amèrica Central
i Catalunya

1.1. Els feminismes a Hondures i Guatemala

Feminismes comunitaris, camperols, rurals: defensores de la vida i el territori

Les dones i dissidències sexe-gènere³ de tots els pobles han generat al llarg de la història pensament i, sobretot, pràctiques aterrades per confrontar les desigualtats, opressions i violències que pateixen. A aquestes pràctiques no sempre se les ha considerat "feministes", però si entenem que el feminisme no és una teorització liberal i/o abstracta, sinó que són aquelles pràctiques contra les estructures patriarcals que sustenten les relacions desiguals cap a les dones i les dissidències.

Existeixen tants feminismes com construccions i propostes polítiques presents als pobles liderades per elles. Aquests feminismes en moltes ocasions trenquen amb la perspectiva hegemònica occidental, la del feminisme blanc de la modernitat i postmodernitat com a (únic) paradigma.⁴

Llatinoamèrica/Abya Yala no és cap excepció i els feminismes a aquesta regió són múltiples, diversos i molts tenen en comú aquesta ruptura amb la lògica occidental. Tot i que la tradició oral no sempre s'hagi reconegut, i que en ocasions s'hagi sistematitzat poc per via escrita,⁵ són feminismes compartits tant en el medi urbà com en l'àmbit rural, per dones principalment treballadores, indígenes i camperoles, defensores de la vida i el territori. No pretenem resumir totes les propostes feministes pròpies de la regió, però sí posar de rellevància aquesta diversitat i esmentar alguns dels conceptes que més ressonen en la seva mirada més pròpia.

Com dèiem, molts trenquen amb la lògica occidental i introdueixen la perspectiva de denúncia colonial, neocolonial i racista, i també la captació i/o risc d'institucionalització que inclou el marc de les ONG. Alguns d'aquests feminismes es defineixen com a feminismes comunitaris, descoloniais, autònoms, indígenes... però n'hi ha que no s'identifiquen amb aquest concepte, tot i tenir ser igualment pràctiques contra l'opressió de les dones i les dissidències.

3 Com a dissidències sexe-gènere entenem el conjunt de persones que no s'adhereixen a la norma, és a dir, al sistema cisheteropatriarcal, i s'identifiquen amb un sexe, gènere o orientació afectivosexual alternatiu al qual se'ls pressuposa.

4 Gargallo, Francesca (2013). *Feminismos desde el Abya Yala*. Chichi Mora i América Libre.

5 Gargallo, Francesca (2013) *op. cit*

Plantejaments bàsics del feminisme comunitari

El feminisme comunitari va sorgir a Bolívia a la dècada de 1990 i a Guatemala durant la primera dècada del 2000. Són els dos països amb més percentatge de població indígena de Llatinoamèrica/ Abya Yala. Posteriorment es va expandir a altres països de la regió. És una proposta epistemològica i un moviment polític heterogeni que s'ha desenvolupat de manera diversa segons el context i que continua en construcció.

Té plantejaments radicals sobre la necessitat de trencament amb un ordre patriarcal, capitalista, neocolonial i racista que genera violències, discriminacions i desigualtats, principalment sobre les dones i altres col·lectius socials en situació d'opressió, i sobre el conjunt de la població i de la vida del planeta. És un feminisme que trenca amb idees occidentals, de la modernitat i postmodernitat, a través d'una crítica d'arrel a l'actual model econòmic neoliberal, que prioritza interessos transnacionals i lògiques extractivistes. Els seus postulats defensen, en canvi, altres models socials i econòmics, punt on coincideixen amb la mirada ecofeminista.

Molts d'ells fan el paral·lisme entre la importància de preservar el cos de la mateixa manera que cal preservar el territori i conceptualitzen la idea del "territori-cos". De fet, per exemple, la cosmo-

gonia maia no entén el territori com una entitat separada del cos, sinó que formen un mateix element. Per això és impensable concebre el territori com a font de benefici i espoliació, en lloc de font de vida. Per altra banda, si es vulneren els territoris i el medi, això té una afectació sobre els cossos de les dones: el primer territori és el cos propi, tal com expressen les feministes xinkas.⁶ Però aquest concepte també fa referència a la rellevància de la lluita contra la violència masclista dins de les comunitats perpetrada pels homes que hi habiten. Si les defensores no estan bé, no poden defensar els seus drets, ni els de la comunitat, ni els dels ecosistemes.

Relacionat amb aquest creuament de violències que confronten les dones, el feminisme comunitari des de Bolívia i Guatemala fa referència a l'entroncament patriarcal. Aquest fenomen implica la juxtaposició del patriarcat ancestral —anterior al colonialisme— amb el patriarcat colonitzador, aprofundint i exacerbant les conseqüències d'opressió cap a les dones.

Si les defensores no estan bé, no poden defensar els seus drets, ni els de la comunitat, ni els dels ecosistemes.

6 Gargallo, Francesca (2013) *op. cit*

Els feminismes a Guatemala i Hondures durant la història recent

El context de Guatemala

Guatemala és un país marcat pel colonialisme, sistema de dominació que instaura i/o reforça estructures de poder racistes, patriarcals i clasistes. En el seu procés històric recent, el país ha viscut molta inestabilitat política i social, amb una situació d'ingerència externa per part dels Estats Units. A mitjans del segle XX va viure una etapa revolucionària, posteriorment una guerra civil i la successió de governs militars i dictatorials, que lacren profundament els moviments i les lluites socials, sense que les lluites feministes en siguin una excepció.⁷

Com a conseqüència d'aquest context, el final del segle XX està caracteritzat a Guatemala per una forta repressió. Els governs militars limiten el reconeixement de les dones com a subjectes polítics a través de violències masclistes i racistes; la formació en feminismes, a més d'estar penada socialment, podia ser assenyalada de dissidència, com a comunista. No és fins als anys vuitanta, amb la transició cap a la democràcia, que les dones a Guatemala desenvolupen més la seva organització, mobilització i els debats propis que les interpellen.

Les dones indígenes s'organitzen al voltant de la defensa de drets dels seus pobles, com a drets humans, per confrontar els governs militars i denunciar les desaparicions forçades i els assassinats polítics.⁸

En els anys noranta se signen els Acords de Pau i les dones s'articulen amb la institucionalitat per fer seguiment dels convenis i de les convencions internacionals per exigir els seus drets. També es promouen polítiques i lleis amb perspectiva de gènere.⁹ Des de la signatura dels Acords, s'inicia l'etapa neoliberal, amb la liberalització i privatització de sectors estratègics i la prioritització, per part del Govern, dels interessos de les empreses transnacionals —energètiques, mineres, agroindustrials— en detriment dels drets de la població, especialment els dels pobles indígenes i els seus territoris.¹⁰ En aquest context sorgeixen mirades feministes lligades al moviment indígena. Tal com s'ha esmentat anteriorment, des de Guatemala es construeix el feminisme comunitari, concretament el corrent de les dones xinkas, amb la Lorena Cabnal com a una de les seves referents.

A l'oest del país, el Departament de Huehuetenango ha estat i és actualment un dels més afectats per la violència extractivista de les empreses transnacionals. En aquest territori han sorgit di-

7 López, Andrea Lourdes (2021). *Movimientos feministas en Guatemala en los últimos 40 años, retos de las jóvenes feministas y agendas actuales*, Universidad de Granada, Instituto de la Mujer. <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/70352/Versio%cc%81n%20final%20tesis%20Gemma-%202020%20septiembre.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8 López, Andrea Lourdes (2021) *op. cit*

9 López, Andrea Lourdes (2021) *op. cit*

10 González, Jesús i Mugarik Gabe (2017). *Transnacionales, oligarquía y criminalización de la protesta social. El caso Guatemala*, Mugarik Gabe. <https://www.mugarikgabe.org/wp-content/uploads/2017/11/Informe-transnacionales-Guatemala.pdf>

verses organitzacions en defensa dels drets dels pobles originaris i dels drets humans, impactades pel conflicte armat. És el cas de l'**Associació de Dones Aq'ab'al** de Santa Cruz Barillas. Des del 2015, les dones indígenes de l'associació s'han posicionat en la defensa del territori davant de les violències comeses pel Govern de Guatemala i les empreses extractives. En el procés van identificar la importància de la prevenció de les violències contra les dones en els seus cossos i a l'interior de les seves comunitats i organitzacions, en coherència amb els drets col·lectius i de la naturalesa.

El context d'Hondures

Hondures, així com la resta de països de la regió, també és un país marcat per l'organització patriarcal, neocolonial i d'estructura de classes, llegat de l'etapa colonial. Durant el segle XX, el país va estar igualment immers en un seguit de governs militars i dictatorials, amb una especial subordinació a interessos imperialistes, especialment dels Estats Units. Aquests van comportar la persecució de l'oposició, l'aprofundiment de la crisi econòmica ja existent i l'augment de les violències contra les dones.¹¹

Algunes de les lluites feministes es van generar al voltant de les reivindicacions de drets polítics, com és el dret al sufragi femení, que es va aconseguir a la dècada de 1950. Al llarg del segle es van impulsar importants millores socials, principalment per part de dones obreres organitzades, així com per dones camperoles constituïdes en

col·lectius de defensa dels seus interessos i dels drets humans. Des de l'àmbit urbà també van sorgir diversitat d'organitzacions feministes. La mobilització de les dones hondurenyes va afectar molts àmbits: van haver-hi mobilitzacions per drets socials, econòmics i polítics, des de l'àmbit públic al privat, per canvis en les seves comunitats, a escala de país i en espais internacionals també.¹²

A inicis del segle XXI, el 2009, es produeix un cop d'estat de les forces armades al país, que va implicar una important crisi social i greus violacions de drets humans, incloent-hi un nou augment de les violències cap a les dones.

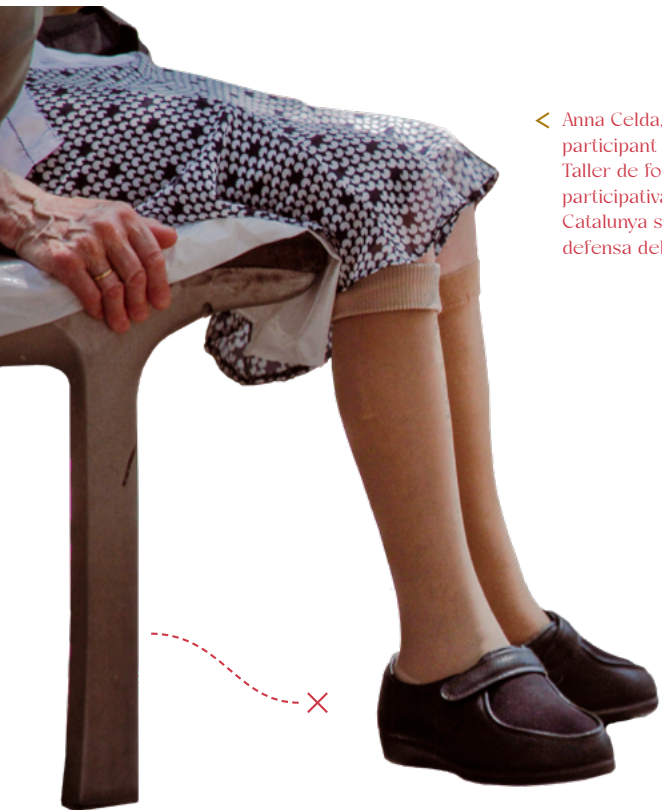
L'assassinat de Berta Cáceres —líderesa indígena lenca, feminista i activista pel medi ambient de l'organització COPINH— l'any 2016 és una de les fites d'aquest procés repressiu, en connivència amb els interessos de les empreses transnacionals, entre el conjunt d'atacs contra les defensores de drets humans.

En aquest context sorgeix la **Red Nacional de Defensoras de Derechos Humanos d'Hondures**, com a resposta d'acompanyament a les afectades per les diverses violacions en el país per part del mateix Govern i les grans corporacions. L'organització lluita pels drets de les dones, com són la llibertat d'expressió, els drets sexuals i reproductius, els drets laborals i contra la indústria extractivista, entre d'altres.

11 Vélez, Anarella (2018). "Breve relación histórica del feminismo en Honduras", Estudios de la mujer Blog de Anarella Vélez. <https://estudiosdelamujer.wordpress.com/breve-relacion-historica-del-feminismo-en-honduras/>

12 Vélez, Anarella (2018) *op. cit*

1.2. Iniciatives ecofeministes a Catalunya

◀ Anna Celda, participant a un Taller de fotografia participativa a Catalunya sobre defensa del territori

Orígens dels ecofeminismes a Catalunya

El primer col·lectiu autodenominat ecofeminista a Catalunya va sorgir als anys noranta, quan diverses dones vinculades a *Acció Ecologista i Viure Sense Nuclears (AE-VsN)* van crear el col·lectiu *Las Petras* en honor a Petra Kelly (activista ecofeminista i pacifista alemanya) i també com a referència a la protagonista del còmic *Criada para todo*.¹³ Algunes de les integrants eren Anna Bosch, Elena Grau, Inés Amoroso o Beth Maluquer, i van col·laborar estretament amb Cristina Carrasco, que en aquell moment formava part del col·lectiu Dones i Treballs de Ca La Dona.

Diverses d'elles eren editores o col·laboradores de la revista *En peu de pau*,¹⁴ que durant els anys vuitanta i noranta es va convertir en un espai de diàleg entre pacifisme, ecologisme i feminisme, on apareixen debats com els usos del temps, el paper de les dones en la construcció de la pau, la importància de reconèixer una ètica de les cures sense naturalitzar el paper de les dones, etc. En concret, Anna Bosch, Elena Grau i Cristina Carrasco van escriure sobre els acords i desacords entre el feminisme i l'ecologisme, plantejant la necessitat de repensar l'economia des d'una perspectiva

13 Gusi, Tona (8/10/2020) "L'Escola Feminista d'Estiu 2020 (I). A favor de la vida i el planeta", *La Independent*. <https://laindependent.cat/lescola-feminista-destiu-2020-i-a-favor-de-la-vida-i-el-planeta/>

14 Es poden consultar tots els números digitalitzats a l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/consulta/registro.do?id=2340

més àmplia, amb uns objectius que tinguin més relació amb la vida humana i menys amb el benefici capitalista.¹⁵ Aquestes reflexions situen l'Anna Bosch i les seves companyes com a precursoras de l'ecofeminisme a Catalunya.¹⁶ Tot i així, a partir de l'any 2000 decau la seva activitat i no torna a aparèixer amb força l'ecofeminisme fins fa poc.

A principis del 2020, just abans que esclatés la pandèmia, es va crear a Barcelona el grup *Acció Ecofeminista*, un espai que agrupa col·lectius i activistes a l'emparedat de l'ecofeminisme, amb l'objectiu de consolidar un espai propi dins del moviment feminista. Tanmateix, més enllà d'aquesta iniciativa concreta, és difícil trobar experiències que s'hagin autodefinint com a ecofeministes en el panorama català.

Això no vol dir, però, que no hi hagi un interès creixent per aquestes propostes, com demostra el fet que cada vegada hi ha més col·lectius i moviments que aposten per una doble mirada ecologista i feminista. A més, el concepte "conflicte capital-vida", popularitzat des de l'economia feminista, ha anat calant en àmbits més enllà de l'acadèmic. Per exemple, la recent creada Assemblea Catalana per la Transició Ecosocial, impulsada especialment per moviments i col·lectius que lluiten per la justícia cli-

màtica, incorpora el feminisme dins dels seus eixos programàtics, assumint el reconeixement de l'ecodependència i la interdependència i apostant per criteris de transició feministes.¹⁷ És un objectiu que també comparteixen altres grups ecologistes o de defensa del territori que, encara que no es defineixin explícitament com a feministes, n'assumeixen els valors i les propostes, com veurem en el cas de Cel Net, un col·lectiu que lluita contra la contaminació a la vall del Francolí a Tarragona.

Així mateix, cada vegada hi ha més col·lectius feministes que incorporen la perspectiva ecologista dins dels seus objectius. Un exemple n'és el manifest del 8 de març del 2023 del moviment feminista de Barcelona, que incloïa exigències clares per fer front a l'emergència climàtica.¹⁸ O l'aposta d'un grup de feministes de Ca la Dona que cultiven un hort urbà al centre de Barcelona, des d'on impulsen pràctiques ecofeministes a la ciutat.¹⁹ Per altra banda, un grup fonamental per entendre la importància de sumar la defensa de la terra amb els feminismes és el col·lectiu **Ramaderes de Catalunya** que, com veurem, reivindiquen la ramaderia extensiva com una eina per la preservació d'ecosistemes, al mateix temps que fan seves les reivindicacions feministes.²⁰

15 Bosch, Anna; Carrasco, Cristina i Grau, Elena (2003) "Verde que te quiero violeta. Encuentros y desencuentros entre feminismo y ecologismo", *FUHEM*. https://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/Boletin_ECOS/10/verde_que_te_quiero_violeta.pdf

16 Grau, Elena (20/03/2019) "Anna Bosch Pareras, la política vital", CTXT. <https://cxtx.es/es/20190320/Politica/25079/Anna-Bosch-Pareras-alcadesa-municipalismo-ecofeminismo.htm>

17 Construïm un futur impossible. *Manifest per la Transició Ecosocial*. (2023) <https://futursimpossibles.org/wp-content/uploads/2023/02/manifest-construimfuturimpossible.pdf>

18 Assemblea 8M Catalunya (2023) *Manifest 8 de març de 2023. Vaga feminista contra el sistema cishetero patriarcal racista i capitalista*. <https://caladona.org/8m2023-vaga-feminista-llegeix-el-manifest/>

19 Més informació: <https://femhortcaladona.wordpress.com/>

20 Podeu llegir-les al compte de Twitter @Ramaderescat

Què entenem per iniciatives ecofeministes?

Ens interessa pensar els ecofeminismes des d'una mirada àmplia, que no se centra exclusivament en aquells col·lectius que es defineixen explícitament com a ecofeministes, sinó que busca dialogar amb totes aquelles iniciatives que comparteixen una sèrie de mirades i propostes que busquen superar el conflicte capital-vida. Seguint la proposta que fa l'àrea d'ecofeminismes d'Ecologistes en Acció al projecte *Trenzando cuidados. Cartografía de Relatos Ecofeministas* podem dir que «entenem l'ecofeminisme, en un sentit ampli, com dur a terme accions que busquin la fi del patriarcat i lluitin per la defensa de la Terra, caminant cap a un model vital que posi atenció a les cures i col·loqui la vida al centre, cap a una vida que mereixi la pena ser viscuda».²¹ Aquest model vital s'ha definit com a *sostenibilitat de la vida*, una proposta que planteja la importància d'atendre tant les necessitats materials com les immaterials i reconèixer tots els processos que ens sostenen.

A més, podríem afegir que entenem com a iniciatives ecofeministes aquelles lluites o col·lectius que assumeixen —declarant-ho explícitament o amb les seves pràctiques— la interdependència (és a dir, la necessitat dels éssers humans de viure en relació amb els altres, per cuidar i ser cuidats, que porta a reivindicar la coresponsabilització i valoració de les tasques de cures) i l'ecodependència (és a dir, la consciència de la nostra dependència respecte de la natura i dels límits biofísics

que té el planeta). A més, són iniciatives que actuen de forma coherent amb els valors feministes, ecologistes, antiracistes, decolonials, etc. Es tracta d'una aposta que l'entenem tant cap enfora com cap endins, és a dir, que també es planteja en les mateixes formes d'organitzar-se, tenint en compte que els processos són tan importants com els resultats, treballant des de la solidaritat i coresponsabilitat i assumint la vulnerabilitat i la (inter) dependència com una fortalesa.

- ✓ Stephanie Cayetano, participant a un Taller de fotografia participativa a Hondures sobre defensa del cos-territori

21 Més informació a la web d'Ecologistes en Acció: <https://www.ecologistasenaccion.org/146685/>

Així, podem dir que, tot i que treballin des d'àmbits sectorials i no sempre es defineixin com a ecofeministes, hi ha múltiples col·lectius catalans que impulsen iniciatives que podrien considerar-se ecofeministes. A continuació en posem alguns exemples.

En primer lloc, podem trobar diversos col·lectius que s'emmarquen en la defensa del dret col·lectiu a les cures i la seva redistribució, com a element fonamental per sostenir la vida. Aquesta és una demanda generalitzada de tots els moviments i grups feministes, però, en concret, les protagonistes d'aquesta lluita són les treballadores de cures, organitzades en col·lectius com el sindicat SAD de cuidadores municipals, Sindillar o Mujeres migrantes y diversas. A més, en aquests dos últims casos, també enllacen la seva lluita amb la denúncia de les polítiques migratòries i la defensa dels drets de les persones migrants.

En segon lloc, hi ha molts col·lectius que treballen per la defensa de drets (energia, aigua, treball cures, salut, etc.) des d'una perspectiva basada en principis com l'equitat, la sostenibilitat, la suficiència (és a dir, garantir el necessari per viure en condicions dignes), la inalienabilitat (és a dir, la valorització per l'ús) i la democràcia (poder decidir, tenir agència i sobirania).²² Alguns exemples en són l'Aliança contra la pobresa energètica, la Plataforma Aigua és Vida o la Xarxa d'Economia Solidària.

En tercer lloc, un àmbit en el qual es creuen les mirades feminista i ecologista de forma evident és en les lluites per la sobirania alimentària i, de forma més àmplia, en la reivindicació del ruralisme com una forma de vida alternativa al consumisme. Dos col·lectius que exemplifiquen aquesta doble mirada són Arran de terra i Ramaderes de Catalunya.

En quart lloc, tant des de les ciutats com des del món rural, existeixen diverses lluites de defensa del territori, que en molts casos incorporen una mirada ecofeminista de reconeixement dels impactes que corporalitzem amb la seva destrucció. A més, treballen des de l'organització comunitària per aconseguir comunitats arrelades i resilients, tant per fer front als impactes del model productivista i extractivista com per construir alternatives de vida sostenibles. En el cas de les ciutats, col·lectius com Punt 6 fa temps que denuncien un urbanisme pensat per als usos productius i no reproductius. Per altra banda, espais com la Xarxa per la Sobirania Energètica reclamen una transició energètica que no trinxí el territori, una demanda semblant a la que fa l'aliança contra el macroprojecte del Hard Rock a Tarragona, o el col·lectiu Cel Net, que denuncia la contaminació del complex petroquímic a la Vall del Francolí.

22 Aquesta anàlisi sobre els principis ecofeministes apareix a l'informe següent: Bayas Fernández, Blanca i Bregolat i Campos, Joana (2021) *Propostes ecofeministes per repensar les ciutats. Camins públics i comunitaris*, ODG. https://odg.cat/wp-content/uploads/2021/10/Ciutats_ecofeministes.pdf

Diversitat de mirades i propostes

També considerem convenient explicitar que, a més de la diversitat d'àmbits i enfocaments esmentats, hi ha alguns punts en els quals no hi ha consens, o en els quals les mirades divergeixen. Un exemple n'és el debat a l'entorn de l'animalisme o l'antiespecisme i la ramaderia extensiva, en què cada vegada hi ha més feministes que es posicionen i que generen, com veurem a la conversa amb l'Helena Guillén, algunes tensions, que sobretot evidencien la diversitat entre el feminisme urbà i el rural.²³

×

>

Maria Lorenzo,
participant a un
Taller de fotografia
participativa a
Catalunya sobre
defensa del territori

²³ Per a més informació sobre la mirada de la ramaderia extensiva vegeu: <https://catarsimagazin.cat/antiespecisme-a-debat-i/>

Per altra banda, hi ha un debat que també toca de prop l'ecofeminisme i que gira a l'entorn de l'essencialisme. Com explica l'Amaranta Herrero,²⁴ el corrent essencialista de l'ecofeminisme s'origina a Estats Units i «su característica principal consiste en sostener que las mujeres tienen rasgos biológicos (como la capacidad de parir o la menstruación) que las vinculan de forma más íntima y especial con la naturaleza». Aquesta mirada biologicista ha sigut bastant criticada perquè pot acabar reforçant els estereotips patriarcals, a més de basar-se en una concepció essencialista de les dones que ressona més amb les propostes d'un feminisme il·lustrat transexcluent que amb les propostes dels ecofeminismes populars, que són molt més diversos i inclusius.

Una mirada alternativa a aquest biologicisme és la que planteja l'ecofeminisme constructivista, que considera que el paper de les dones com a cuidadores no és natural sinó que s'ha construït com a fruit del sistema patriarcal i capitalista. A vegades s'ha volgut polaritzar aquest debat entre essencialistes i constructivistes intentant encaixar organitzacions o activistes en un o altre calaix, sense tenir en compte els matisos. Un exemple d'aquests matisos és el cas del moviment de dones pacifistes, en el qual trobem posicions que fan una defensa més essencialista de la tendència de les dones al pacifisme, però també discursos que expliquen els vincles entre militarisme, capitalisme i patriarcat, posant èmfasi en allò que els uneix i reforça mútuament. També, en el cas dels feminismes comunitaris, trobem discursos que defensen el lligam entre les dones i la natura des d'una mirada més

espiritual, lligada a les cosmovisions dels pobles indígenes, que podríem considerar essencialista, però en canvi aquestes mateixes cosmovisions trenquen amb els binarismes home-dona que plantegen les mirades essencialistes occidentals.

Per últim, també podem trobar certa diversitat amb relació a l'espai des del qual es construeixen les propostes ecofeministes, segons les realitats situades de qui les componen. A més de l'eix rural-urbà ja esmentat, també podem veure que les propostes difereixen en funció de si es plantegen des de col·lectius de base, amb experiències concretes o amb una voluntat d'impulsar l'acció col·lectiva, o si, pel contrari, aquestes propostes es construeixen des de l'acadèmia.

Així mateix, un altre factor de diversitat és el format concret que prenen els col·lectius, ja que podem trobar col·lectius feministes no mixtes, a vegades també integrats principalment per dones migrants i racialitzades, però també grups de feministes o ecofeministes dins d'organitzacions mixtes. I alhora podem trobar diferències en funció del territori o àmbit en el qual operen, ja que poden estar centrades en un territori concret, però també poden articular activistes de diferents territoris, o fins i tot poden tenir més o menys present la relació amb activistes d'altres països i continents.

24 Herrero, Amaranta (10/01/2018) "Ecofeminismos: apuntes sobre la dominación gemela de mujeres y naturaleza", *Ecología Política*. <https://www.ecologiapolitica.info/ecofeminismos-apuntes-sobre-la-dominacion-gemela-de-mujeres-y-naturaleza/>

2

Conflicte capital-vida.

Anàlisi d'impactes

des d'una mirada feminista

2.1. Com s'expressa el conflicte capital-vida a cada territori?

- × **El conflicte capital-vida és un conflicte que apareix en els territoris de les quatre activistes entrevistades** (comunitats indígenes i garifunes d'Hondures, Santa Cruz Barillas a Guatemala, Camp de Tarragona i la Cerdanya a Catalunya). Òbviament, aquesta tensió entre el capital i la vida té unes conseqüències específiques i uns graus de violència molt diferents segons el territori. A més, també hi trobem diversos estadis del conflicte. En alguns casos, l'organització comunitària ha pogut guanyar una partida, frenant la imposició de macroprojectes —com la lluita contra l'empresa Hidro Santa Cruz a Guatemala o la lluita contra els Jocs Olímpics d'Hivern al Pirineu— i en altres casos es tracta d'una lluita sostinguda contra un model més consolidat que costa de revertir.

Però, tot i així, podem veure unes lògiques comunes que es repeteixen de manera generalitzada. En tots els casos es produeix una tensió entre un model socioeconòmic —el capitalista— basat en el benefici empresarial, que produeix moltes conseqüències per a la salut de la població i el territori, i un model que busca viure de forma

sostenible per a les persones i els ecosistemes. Davant d'aquesta tensió, les activistes i defensores entrevistades ens relaten les diferents formes que té el capital d'imposar-se, des de les estratègies més violentes, fins a la creació d'una situació de dependència que dificulta pensar més enllà del model conegut.

Jacob Garcia ▾

Extractivisme i zones de sacrifici

En tots els casos, els beneficis econòmics passen per sobre de la vida de la població local. A Barillas, una empresa energètica volia privatitzar el riu per fer una central hidroelèctrica i deixar les comunitats locals sense accés a l'aigua i als seus camins; a la costa del Carib d'Hondures, la indústria turística privatitza platges i l'agroindústria converteix la producció alimentària local en monocultius de palma africana per a l'exportació; a Tarragona la indústria petroquímica contamina l'aire i fa emmalaltir la població, i a la Cerdanya, el turisme i el negoci immobiliari encareixen l'habitatge fins a cotes inassumibles per a les treballadores i dificulten l'accés a la terra per produir aliments.

Més concretament, en el cas de Tarragona, la Júlia Granell ens explica que, des de la mateixa Generalitat, «durant molts anys s'ha escollit que tot el que sigui l'empresa passi per davant de la població», deixant clar que el capital podia passar per sobre de la vida, com demostra el fet que no s'hagin pres mesures efectives de prevenció contra la contaminació i els seus impactes sobre la salut. A Guatemala, des del primer moment van tenir molt clar que el projecte hidroelèctric «no era muy beneficioso para las comunidades, sino era más bien para otros países o otras personas que querían sacar provecho de los recursos naturales», com ens explica la María Cristina Bernabé.

Per tant, podem dir que en tots els casos es repeteix un patró extractivista.²⁵ És a dir, el model econòmic que s'imposa és un model que sacrifica territoris²⁶ per a l'extracció de recursos naturals i l'explotació de mà d'obra local en benefici d'unes elits que no habiten el territori. L'extractivisme, com diuen a Tarragona, «trinxo el territori» en benefici d'uns pocs, impeding que les comunitats locals puguin desenvolupar un model de vida propi, sostenible per a la vida humana i no humana. En paraules de la Júlia Granell, «la zona del Camp de Tarragona és on van a parar totes les merdes, des de les nuclears, petroquímiques i tot... com a una zona de sacrifici».

Així mateix, també podem considerar zones de sacrifici els territoris de comunitats indígenes i garifunes d'Hondures «que se tienen que enfrentar a megaproyectos de extracción minera, a proyectos para represar los ríos, a proyectos de extracción de madera de manera excesiva [...], también proyectos que están muy vinculados con la industria del turismo» (Yessica Trinidad, entrevista de 2023). O la comarca de la Cerdanya, on, com ens explica l'Helena Guillén, l'expansió del turisme ha arribat a unes cotes insostenibles, tant pels impactes ecològics de les pistes d'esquí en un context de sequera i canvi climàtic com per l'augment dels costos de la vida, inassumibles per a la població local: «Tenim una comarca on més d'un cinquanta per cent de l'habitatge és segona o tercera o quarta residència, i tenim els preus

²⁵ Més informació sobre el terme a <https://unevenearth.org/2020/08/extractivismo/>

²⁶ El concepte *zones de sacrifici* és un concepte que han utilitzat els moviments socials de Llatinoamèrica per referir-se a aquells territoris en els quals s'acumulen macroprojectes extractius i industrials que generen nombroses conseqüències socioambientals.

més alts de Catalunya.[...] Els sous no estan en consonància amb el nivell de vida.»

És indicatiu, per tant, que la indústria del turisme se suma als models d'extractivisme més habituals, com la mineria o l'extracció d'hidrocarburs, ja que també planteja un ús invasiu de la terra, les platges o les muntanyes, així com un ús insostenible de l'aigua, fet que promou una acumulació capitalista que enriqueix uns pocs, mentre que empobreix la població. Es tracta d'una patró que es repeteix tant a les costes garifunes d'Hondures, com al Pirineu català o a la costa de Tarragona.

Per altra banda, també es pot fer una anàlisi una mica més complexa dels interessos darrere de les lògiques extractivistes, perquè, com ja va plantejar Eduardo Gudynas²⁷ amb el concepte neoextractivisme”, tot i que en alguns contextos polítics els excedents produïts per les activitats extractives es puguin repartir millor i això els doni més legitimitat, no vol dir que els impactes ecològics i socials desapareguin. En aquest sentit, podem constatar que, tot i que en alguns casos la població local pugui percebre un retorn econòmic considerable, això no significa que la lògica extractivista s'anulli. Com ens explica la Júlia Granell, els pobles en els quals s'ubica el complex petroquímic tenen uns «pressupostos desmesuradíssims per la població que tenim. [...] [Però] aquests acaben sent rentats de cara perquè es destinen a aspectes que no pal·lien els efectes en la salut o en mesures de justícia restaurativa reals que reparin els impactes en el

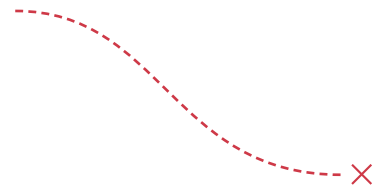
territori. Des de les empreses es financen multitud de propostes culturals, educatives o esportives, però no financen propostes reals que puguin venir del moviment ecologista i que plantin cara al problema. El joc sempre és accontentar la població, comprar algun silenci i construir una imatge amiga de l'empresa».

Aquest cas, en comparació amb el model d'imposició dels macroprojectes a l'Amèrica Central, en què les regalies pel país i el territori són encara més ínfimes, ens obliga a ser conscients que, tot i que la lògica extractivista i de sacrifici dels territoris perifèrics es repeteixi, aquesta pren una dimensió molt més profunda quan va lligada a processos neocolonials. Concretament, a Hondures o Guatemala la dependència dels mercats internacionals i la dominació que segueixen exercint altres potències fa que la vulnerabilitat davant de la imposició abusiva de les grans corporacions sigui molt més elevada. Ho explica la María Cristina Bernabé amb aquestes paraules: «no se puede decir que Guatemala es libre, ya que hay toda una dependencia. Todavía hay un mandato de otro país sobre Guatemala, eso no permite que los pueblos se desarrollen».

27 Eduardo Gudynas (2009) “Diez tesis urgentes sobre el nuevo extractivismo. Contextos y demandas bajo el progresismo sudamericano actual” a: Diversos autors, *Extractivismo, política y sociedad*, CAAP (Centro Andino de Acción Popular) i CLAES (Centro Latino Americano de Ecología Social). <https://gudynas.com/publicaciones/GudynasNuevoExtractivismo10Tesis09x2.pdf>

Durant molts anys s'ha escollit que tot el que sigui l'empresa passi per davant de la població, deixant clar que el capital podia passar per sobre de la vida.

Manuel Diaz,
participant a un
Taller de fotografia
participativa a
Catalunya sobre
defensa del territori

Dependència i maldesenvolupament

La Yessica Trinidad ens relata que a Hondures les hectàrees de cultius de plàtan, panís i altres aliments que formen la dieta del país han sigut substituïdes per cultius de palma africana. Això els ha fet perdre autonomia respecte de la seva alimentació, una situació agreujada a la costa per la privatització de les platges, que els impedeix sortir a pescar. Aquesta pèrdua de sobirania alimentària ha fet que les comunitats indígenes i garifunes perdin els seus mitjans de vida i es veegin obligades a buscar feines externes i passin a dependre d'altres empreses o de l'economia informal. S'aprofundeix, així, en el neocolonialisme i la dependència dels capitals estrangers, que segueixen ampliant els seus negocis a costa de les comunitats i els territoris.

Una altra forma de dependència la veiem en el cas de Tarragona, on la petroquímica fa tants anys que hi és que resulta difícil desprendre-se'n perquè ha modelat tot el sistema econòmic, social i polític de la comarca. Com explica la Júlia Granell, «s'ha acceptat que sigui la zona de sacrifici, ja hi tenim Repsol i no ve d'aquí», i és per això que en general la població no ha confrontat els nous macroprojectes que es plantegen al territori, com les instal·lacions per produir i transportar hidrogen verd o una nova planta de gestió de residus. En canvi, sí que hi ha hagut una oposició frontal de tota la comarca contra el projecte del Hard Rock, un macrocasino amb el qual es pretén seguir ampliant la indústria turística de la zona.

La indústria turística també ha sigut confrontada al Pirineu, on la consciència de no poder seguir ampliant la dependència d'un sector que té els dies comptats, com és el turisme de neu, va fer que la majoria de la població s'oposés a la celebració dels Jocs Olímpics d'Hivern. L'oposició clara contra aquest sector, a diferència d'altres, segurament té a veure amb el fet que el mercat laboral que genera el turisme és dels més precaris de tots i, per això, són molt evidents els seus impactes. Segons l'Helena Guillén, «era bàsicament no canviar res, seguir amb el mateix model d'ara, amb *pelotazos* urbanístics. Dependre moltíssim del sector de la neu, dependre totalment del turisme».

Aquesta consciència de la insostenibilitat d'un model i del perill de dependre de grans empreses o de sectors que generen molts impactes no sempre és fàcil de transmetre, perquè obliga a trencar el silenci i els enganys i demostrar que la promesa de progrés i riquesa és falsa. A Santa Cruz Barillas, per exemple, «l'empresa va accedir a la compra de terres mitjançant amenaces, enganys i manipulacions, mentre deia que faria servir el territori per plantar cafè o cardamom».²⁸ Molta gent va vendre el terreny pensant que seria bo per a les seves comunitats, que generaria riquesa. El mateix va passar a Tarragona amb l'arribada de la petroquímica, que es va veure com la oportunitat per sortir de la pobresa econòmica, tal com afirma la Júlia Granell: «Eren pobles que depenien totalment de la pagesia i quan això

28 Sanz Domínguez, Maria (2021) *Transnacionals vs. Drets de les dones. Investigació sobre els casos de Santa Cruz de Barillas (Guatemala), Buenaventura i El Quimbo (Colòmbia) des d'una perspectiva feminista*, CooperAcció. <https://www.cooperaccio.org/wp-content/uploads/2021/09/drets-humans-dones-transnacionals-cat-web.pdf>

×

La consciència de la insostenibilitat d'un model i del perill de dependre de grans empreses o de sectors que generen molts impactes no sempre és fàcil de transmetre, perquè obliga a trencar el silenci i els enganys i demostrar que la promesa de progrés i riquesa és falsa.

s'installa es veu com una gran oportunitat. Una gran oportunitat que va condemnar la zona». A més, afegeix una dada important, ja que segons Idescat, la Pobla de Mafumet, que és un dels pobles on s'ubica el complex, és el sisè poble més pobre de tot Catalunya segons la renda familiar. És a dir, aquesta riquesa que suposadament deixa l'empresa al poble en realitat no està millorant els ingressos de tota la població. En les pàgines següents seguirem profunditzant en els impactes d'aquest *maldesenvolupament*.

^
Josep Ollé

Impunitat i connivència entre poders polítics, econòmics i de l'economia criminal

Una altra de les característiques clau de la imposició del conflicte capital-vida és la connivència entre poders polítics i econòmics. En el cas d'Hondures, la Yessica Trinidad ens explica que les grans empreses han rebut el suport dels diferents governs, de l'exèrcit i també del crim organitzat. Un exemple d'aquesta connivència és el macroprojecte turístic Los Micos Beach and Golf Resort (ara anomenat Indura Beach and Golf Resort) ins-

tallat a terres garifunes que, segons Albasud, va ser promogut per una associació publicoprivada involucrada en casos de corrupció i una xarxa de blanqueig de diners.²⁹ També a Santa Cruz Barillas no s'expliquen els impactes produïts per l'empresa sense vincular-la amb les accions estatals, que van donar-li els permisos i van desplegar tota la seva capacitat repressiva quan la població es va revoltar contra el macroprojecte.

29 Trucchi, Giorgio (2017) *Expolio de los territorios Garifunas en Honduras. Impactos del extractivismo y la expansión turística*, Alba Sud. <https://www.albasud.org/publ/docs/78.pdf>

En un altre context, la Júlia Granell explica que les administracions catalanes han sigut aliades de les empreses del complex petroquímic de Tarragona: «tens una opinió pública i un teixit de poders públics, que van des dels ajuntaments a la Generalitat de Catalunya, que amb el silenci i la inacció durant dècades s'han posicionat a favor de les empreses. Un exemple d'aquesta inacció és que a dia d'avui no existeix un control en continu o una legislació específica que reguli l'emissió de compostos com poden ser l'òxid d'etilè o el benzè, que sabem que respirem a la zona i que són d'alt risc». I afegeix que «l'empresa és capaç d'incidir en allò que li doni la gana del territori. Perquè al final ha tingut durant molts anys tots els ajuntaments menjant de la seva mà [...] O sigui que al final han estat els reis de la zona».

Al portal de notícies Porta Enrere del periodista Rafa Marrasé podem trobar diverses notícies que avalen aquesta afirmació. Per exemple, explica que les universitats públiques reben diners de l'empresa per fer anàlisis de la qualitat de l'aire, que han substituït els que haurien de fer les administracions. Segons experts entrevistats pel periodista, aquests estudis compten amb pocs punts d'anàlisi i no contemplen tots els tipus de compostos tòxics, cosa que fa que les seves dades siguin poc representatives.³⁰ També podem trobar una entrevista a Fran Pizarro, que acusa

l'empresa IQOXE d'acomiadar-lo per haver denunciat les irregularitats comeses per l'empresa, que van portar a l'accident del 2020, on van morir dos treballadors i un veí.³¹ I una nota sobre com, tot i les promeses que es van fer després de l'accident, els plans de la Generalitat segueixen sense comptar amb tots els mecanismes de control i prevenció necessaris.³²

Un altre patró que es repeteix en la majoria dels casos és la impunitat amb què acostumen a operar les empreses. A Hondures o Guatemala, per exemple, tot i que s'han produït nombroses violacions de drets humans per part de grans empreses, inclosos els assassinats de defensors i defensores del territori, no hi ha processos judicials que les facin responsables. Una excepció és el cas de l'assassinat de la Berta Cáceres, en el qual, gràcies a la lluita del COPINH, s'ha aconseguit portar a judici un dels autors intel·lectuals del crim, que era treballador de l'empresa, David Castillo. Tot i així, les dificultats per tirar endavant aquest cas i el fet que sigui l'únic que ha prosperat demostren que la impunitat corporativa segueix molt present a Hondures, igual que a altres països.

30 Marrasé Rafa (9/02/2023) "La URV ha ingressat més de 25 milions d'euros de les indústries petroquímiques els últims 25 anys", *Porta Enrere*. <https://www.portaenrere.cat/2023/02/09/la-urv-ha-ingressat-mes-de-25-milions-deuros-de-les-industries-petroquimiques-els-ultims-25-anys/>

31 Marrasé, Rafa (24/03/2023) "Fran Pizarro: el meu acomiadament és un avís a navegants a tot el sector petroquímic i a tot el sindicalisme", *Porta Enrere*. <https://www.portaenrere.cat/2023/03/24/fran-pizarro-el-meu-acomiadament-es-un-avis-a-navegants-a-tot-el-sector-petroquimic-i-a-tot-el-sindicalisme/>

32 Marrasé, Rafa (13/01/2022) "El mapa de sensors no detecta la majoria de substàncies perilloses de la petroquímica...", *Porta Enrere*. <https://www.portaenrere.cat/2022/01/13/el-mapa-de-sensors-no-detectara-la-majoria-de-les-substancies-perilloses-de-la-petroquimica-i-nomes-mesurara-valors-mil-vegades-per-sobre-de-les-concentracions-admissibles-en-arees-urbanes/>

La Yessica Trinidad i la María Cristina Bernabé ens comparteixen que un dels drets que es vulnera de forma sistemàtica és el dret internacional dels pobles indígenes a l'autodeterminació sobre els seus territoris, que es concreta en el dret a la consulta prèvia, lliure i informada, reconegut al Conveni 169 de la Organització Internacional del Treball (OIT)³³, que va ser ratificat tant per Guatemala com per Hondures. En el cas de Guatemala, ni l'empresa Hidro Santa Cruz ni el mateix govern van respectar aquest dret, i l'empresa va seguir amb els seus plans fins al 2016, any en què finalment es retiren a causa de la forta oposició. A més, en el cas d'Hondures, no només es vulnera el dret a la consulta sinó que, com denuncia la Yessica Trinidad, «las instituciones del Estado no respetan los títulos ancestrales de las comunidades, hay un borrado de los derechos de los pueblos». És a dir, l'Estat de Guatemala no respecta els títols històrics de propietat col·lectiva que les comunitats garifunes ostenten des de la independència i permet que aquestes terres es venquin a grans empreses.³⁴

Continuum de violències

Per últim, quan analitzem com s'expressa el conflicte capital-vida, també hem de parlar d'un contínuum de violències que es fa molt evident en els relats de les defensores d'Amèrica Central, on l'arribada de macroprojectes ha anat lligada a molta violència, militarització i presència de grups de l'economia criminal, però que també es remunta a processos històrics com els cops d'estat (en el cas d'Hondures) i la guerra (a Guatemala).

A Hondures, per exemple, l'agronegoci s'ha imposat amb molta violència. Com afirma la Yessica Trinidad, «los terratenientes se han adueñado de estos territorios a base de armas de guerra y también con mucho respaldo de los diferentes gobiernos y en contubernio con el crimen organizado y también con el ejército». Un exemple d'aquesta violència és la desaparició forçada de Milton Martínez, Suami Mejía, Misael Trochez i Sneider Centeno (president del Patronat de la comunitat) de la comunitat Triunfo de la Cruz el juliol del 2020, per un grup d'homes armats identificats amb armilles de la Direcció Policial de Investigaciones.³⁵

33 El Conveni 169 de l'Organització Internacional del Treball (OIT) sobre pobles indígenes i tribals a països independents és un tractat internacional adoptat per la Conferència Internacional del Treball a Ginebra el 1989. Reflecteix el consens dels mandants tripartits (representants de governs, ocupadors i treballadors), de l'OIT sobre els drets dels pobles indígenes i tribals dins dels Estats-nació on viuen i les responsabilitats dels governs de protegir aquests drets. El conveni es fonamenta en el respecte a les cultures i les formes de vida dels pobles indígenes i reconeix els seus drets sobre les terres i els recursos naturals, així com el dret a decidir les seves prioritats pel que fa al procés de desenvolupament.

34 Aquí expliquen molt bé aquesta lluita a diferents territoris garifunes <https://im-defensoras.org/wp-content/uploads/2023/05/Pueblo-garifuna-226-anos-de-despojo-resistencia-y-lucha.pdf>

35 Red Nacional de Defensoras de Derechos Humanos en Honduras (2023) "Pueblo Garífuna: 226 años de despojo, resistencia y lucha". <https://im-defensoras.org/wp-content/uploads/2023/05/Pueblo-garifuna-226-anos-de-despojo-resistencia-y-lucha.pdf>

A Guatemala, el macroprojecte hidroelèctric es pretenia instal·lar a un territori encara afectat per la guerra on, com ens explica la María Cristina Bernabé, no totes les comunitats havien pogut recuperar les seves terres. A més, «l'empresa va contractar com a mediador amb la comunitat Juan Garrido, un exmilitar condemnat per narcotràfic i a qui s'atribueixen accions de coacció, xantatge i intimidació contra la comunitat, a fi que acceptessin el projecte»³⁶. I el president que va declarar l'estat de setge a Barillas era Otto Pérez Molina, «exmilitar que va participar en la Guerra Civil de Guatemala i va dirigir el grup que va perpetrar un cop d'estat el 1982 i va entregar el poder a Efraín Ríos Montt»³⁷, condemnat per genocidi.

<

Lidia Zet,
 participant a un
 Taller de fotografia
 participativa
 a Guatemala sobre
 defensa
 del cos-territori

³⁶ Sanz Domínguez, Maria (2021) *op. cit*

³⁷ Sanz Domínguez, Maria (2021) *op. cit*.

En el cas de les activistes catalanes entrevistades, no parlen tan clarament de violència, tot i que en els seus territoris també s'han produït processos amb uns forts impactes sobre les vides de la població i les comunitats. En el cas del Camp de Tarragona, estem parlant d'una població que s'ha vist abocada a viure i treballar amb un risc de contraure càncer o altres malalties. Com afirma la Júlia Granell, «vivim en un lloc de molta excepcionalitat». A més, més recentment la imposició del macroprojecte turístic Hard Rock ha tret a la llum l'expropiació forçosa de terrenys a vuit-cents pagesos i pageses de la zona del Camp de Tarragona per part de la Generalitat, que van acabar en mans del banc La Caixa, un procés que pot considerar-se com un altre exemple de violència institucional.

I, en el cas del Pirineu, estem parlant d'un territori que, a causa dels processos d'industrialització capitalista, ha anat perdent població, fent desaparèixer tradicions i cultura local, com veurem més endavant. Per tant, podem dir que, com afirmava la defensora hondurenya Dalila Argueta a una trobada amb activistes contra la refineria de Muskiz (Bizkaia)³⁸, «hay muchas formas de matarnos», i també moltes maneres de fer desaparèixer una comunitat.

<

Ester Pérez Berenguer,
SUDS

38. Amb motiu de la projecció del curt de ficció-documental *Cuerdas* a Bilbao.

2.2. Quines conseqüències ha tingut la imposició de macroprojectes per al cos-territori?

Com afirma la Yessica Trinidad, les grans empreses, quan s'installen als territoris, «afecten fuentes de agua, el manejo de sus cultivos, cómo vive la gente». És a dir, tenen un impacte integral, no només sobre el territori sinó també sobre els cossos i les vides de la gent. En aquesta línia, des d'OMAL afirmen que els macroprojectes són «procesos de mercantilización y apropiación de territorios y/o bienes naturales para la acumulación de capital, liderados habitualmente por empresas transnacionales, y cuyos impactos son, en las condiciones actuales, sistemáticamente negativos para las mayorías populares y los ecosistemas».³⁹

Aquests impactes sistemàtics afecten, com afirmen des dels feminismes comunitaris, el territori cos-terra, una expressió que ens permet comprendre la dimensió integral dels impactes de les transnacionals. En paraules del col·lectiu Miradas Críticas al Territorio, desde los feminismos:

Verónica Díaz, [^] participant a un Taller de fotografia participativa a Catalunya sobre defensa del territori

- ✗ *«Los cuerpos, al igual que la tierra, con la llegada de empresas extractivas comienzan a ser controlados, cosificados, apropiados y violentados cuando se masculiniza el territorio. Las mujeres están continuamente expuestas a intimidación, acoso, agresiones sexuales y otros tipos de violencias por parte de trabajadores mineros, empresas de seguridad y fuerzas públicas. [...] En los contextos extractivos, la naturaleza, al igual que los cuerpos de las mujeres, es considerada un territorio que tiene que sacrificarse para permitir la reproducción del capital; aquella a la cual se puede explotar, violentar, extraer.»⁴⁰*

39 Diversos autores (2022) *Megaproyectos. Claves de análisis y resistencia en el capitalismo verde y digital*, Paz con Dignidad i OMAL. https://omal.info/IMG/pdf/megaproyectos_cast_web.pdf

40 Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo (2017) *Mapeando el cuerpo-territorio. Guía metodológica para mujeres que defienden sus territorios*, Red Latinoamericana de Mujeres Defensoras, Instituto de Estudios Ecológicos del tercer Mundo, CLACSO. <https://miradascriticadeltorrioriodesdeelfeminismo.files.wordpress.com/2017/11/mapeando-el-cuerpo-territorio.pdf>

Impactes ambientals

A continuació oferim alguns exemples dels impactes ambientals que ens han compartit les defensores entrevistades. En primer lloc, la Yesica Trinidad ens explica que **al territori del Bajo Aguan, a Hondures, ha augmentat la temperatura per culpa de la desforestació per plantar palma africana. A més, la mineria està contaminant el riu, fet que provoca que l'aigua que arriba a les cases tingui sediments tòxics.**

En segon lloc, a Tarragona, la Júlia Granell diu: **«Aquí tenim tots els tipus de contaminació que puguin existir, des d'acústica, lumínica, sonora, ambiental, aquí les tenim totes».** Amb relació a la contaminació de l'aire, s'han fet estudis impulsats per Cel Net i finançats per ajuntaments de la zona que demostren la presència de composts tòxics com el benzè o el butadiè a l'aire, «alertant que en determinats moments l'emissió de compostos orgànics volàtils contaminants superen el màxim establert per la llei o els límits recomanables per protegir la salut pública».⁴¹ A més, denuncien que es tracta d'un complex industrial molt proper a les poblacions, en concret, en el cas de la Canonja, per exemple, l'escola se situa a menys d'un quilòmetre i mig del complex petroquímic, amb el perill que això suposa per a la salut dels infants.

Per últim, **al Pirineu, les pistes d'esquí fan un ús de la muntanya molt intensiu, que a més s'agreuja en un context d'emergència climàtica**, que fa que la neu pugi cap a cotes més altes i deixi gran part de les pistes sense prou neu per funcionar. Com explica l'Helena Guillén, «estan depenent de neu artificial, que en el millor dels casos, si les condicions climàtiques són les òptimes, es podrà generar. Però les despeses energètiques per generar neu artificial són enormes i després hi ha les despeses d'aigua, també per generar tota aquesta neu».

Aquests impactes també queden recollits al *Manifest científic independent davant de la proposta de Jocs Olímpics d'Hivern al 2030* signat per gairebé dos-cents investigadors i investigadores, en el qual alertaven sobre els riscos de seguir endavant amb la candidatura. Alguns d'aquests riscos eren l'abocament d'aigües residuals i l'augment d'emissions de CO₂, així com la pressió directa sobre la biodiversitat, per la pèrdua d'hàbitat i la fragmentació ecològica, la sobreexplotació de recursos, la contaminació, la propagació d'espècies exòtiques i el canvi climàtic. A més, afegien que aquest tipus d'esdeveniments «només proporcionen feina precària, principalment a persones fora del territori, i les inversions són captades bàsicament per grans empreses de construcció i hostaleria, sense repercussió positiva per la població local, com ara petits comerços».⁴²

41 Giralt, Esteve (9/05/2019) "Mals aires", *Fet a Tarragona*. <https://www.fetatarragona.cat/2019/05/09/mals-aires/>

42 Bou, David (17/02/2022) "Un manifest científic independent considera "inacceptable" la candidatura als Jocs Olímpics d'Hivern", *La Directa*. <https://directa.cat/un-manifest-cientific-independent-considera-inacceptable-la-candidatura-als-jocs-olimpics-dhivern/>

Canvis en els modes de vida i precarització

El col·lectiu Miradas Críticas al Territorio desde los feminismos, a la Guia *Mapeando el cuerpo-territorio*, explica els impactes en les vides de les comunitats afectades per macroprojectes:

✗ «Cuando llegan las empresas extractivas, la economía local queda reorientada en función de la presencia de la empresa minera o petrolera. Las comunidades pierden el acceso a los bienes naturales que les permitían reproducir formas de economía ancestrales y solidarias, y el salario ofrecido por la empresa se convierte en un instrumento de dependencia. Generalmente los hombres abandonan las tierras y pasan a ser trabajadores asalariados, reforzando la figura de un varón proveedor y de mujeres económicamente dependientes. En este contexto, las mujeres quedan en un lugar de subordinación y dependencia hacia los salarios de sus maridos. [...] Asimismo, los empleos que generan las industrias extractivas están altamente masculinizados. Las pocas mujeres que logran acceder un empleo, lo hacen en peores condiciones, ya que realizan trabajos menos valorados que, además, profundizan los roles tradicionales de género: cocinar, limpiar, lavar, etc.»⁴³

Alfred Palmer
 ✓

Seguint aquesta anàlisi, veiem que, en els casos estudiats, l'arribada de les grans empreses altera les formes de vida pròpies de cada territori, i tot i que en alguns casos pot generar llocs de feina,

43 Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo (2017) *op. cit.*

en general suposa una precarització de la vida. En el cas dels pobles garifunes, com dèiem, les empreses turístiques els impedeixen entrar a les platges i això ha fet que la població no pugui pescar, que era una activitat tradicional que els servia tant per alimentar les seves famílies com per tenir ingressos. Ara, en canvi, com diu la Yessica Trinidad, «sólo pueden entrar si van a ser empleados de los usurpadores de estos territorios. [...] Pasan a ser dueños de la tierra a ser empleados mal pagados, muchas veces de extranjeros». Es produeix, per tant, una pèrdua de sobirania alimentària a causa de les transformacions imposades pels macroprojectes.

Així mateix, a la guia esmentada,⁴⁴ diversos testimonis de dones defensores reafirmen que tot i les promeses de generació de llocs de treball que acompanyen l'arribada de les grans empreses, les feines a les quals accedeix la comunitat un cop comença a instal·lar-se el macroprojecte generalment són temporals i mal remunerades. Una precarietat de la qual també ens parla l'Helena Guillén, fent referència al turisme:

«Al final, el sector turístic és el que redistribueix pitjor les rendes i és on el capital s'acumula molt més. La renda no es distribueix entre la població, no millora les condicions socioeconòmiques de la població. [...] Són feines molt de temporada, tens la temporada d'hivern molt forta i la temporada d'estiu, que també és prou forta. [...] També és veritat que cada cop a la gent li costa més trobar lloc on viure mentre fa la temporada. Crec que a la Vall d'Aran els treballadors vivien en caravanes i els van desallotjar del pàrquing perquè molestaven...».

Helena Guillén, entrevista de 2023

Al Camp de Tarragona, com dèiem, l'arribada de l'empresa als anys setanta també va transformar el model de vida i la gent va passar a ser pagesa a treballar a una gran fàbrica. Com diu la Júlia Granell, «ha condemnat molt la zona a un model econòmic específic». Per últim, a Santa Cruz de Barillas, tot i que la hidroelèctrica no s'hi va arribar a instal·lar, tot el conflicte va generar una precarització per a les comunitats, ja que la repressió i la criminalització va fer que moltes persones no poguessin fer-se càrrec dels seus horts, perdesin les collites i els ingressos, ja que van acabar empresonats o van haver de fugir per evitar les represàlies. A més, els processos judicials i les visites a la presó van generar noves despeses per les famílies dels presos.⁴⁵

44 Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo (2017) *op. cit.*

45 Sanz Domínguez, Maria (2021) *op. cit.*

Problemes de salut

Les conseqüències dels processos d'industrialització i saqueig territorial per a la salut de les comunitats afectades són analitzades de forma extensa a molts països. Un dels exemples més clars és el de Mèxic, on el 2019 una caravana d'observació internacional anomenada Toxic Tour i organitzada per l'Assemblea d'Afectats Ambientals va poder constatar la correlació entre les zones de més industrialització i l'aparició de zones d'emergència sanitària:

Ester Pérez Berenguer.

SUDS

«Los territorios más industrializados del país se caracterizan por una contaminación sistemática del aire, el agua y del suelo, aunada a procesos de urbanización salvaje y a la proliferación de basureros y espacios de disposición de desechos altamente tóxicos. Esta dinámica [...] ha provocado una situación de emergencia sanitaria y ambiental, en la cual, como hemos visto en este informe, son abrumadoras las cifras de personas que mueren por enfermedades vinculadas con las operaciones de las empresas en diferentes sectores.»⁴⁶

Amb relació als casos plantejats per les entrevistes, on es fa més evident el vincle entre impactes ambientals i impactes per la salut és a Tarragona: tal com denuncien des de Cel Net, la contaminació industrial suposa un risc per a la població de la zona. Aquest grup d'activistes i veïnes ha aconseguit que es comencessin a fer estudis i que ajuntaments, administracions i universitats comencessin a fer més controls i anàlisis dels contaminants que emeten les empreses del complex petroquímic i dels seus impactes per a la salut. D'aquesta manera, han pogut demostrar que als voltants del complex es detecten compostos volàtils tòxics per sobre dels límits de seguretat. A més, han pogut demostrar que es tracta de compostos com el butadiè o el benzè, que s'associen a malalties com el càncer, malalties respiratòries i també malformacions de fetus i altres malalties reproductives.⁴⁷

A una altra escala, podem comprovar que l'arribada de grans empreses a un territori també suposa una sobrecàrrega de tasques reproductives, així com pors i angoixes que poden afectar la salut mental de les persones que habiten el territori, especialment les dones. Com afirmen des de Cooperació,⁴⁸ «a més de lidiar amb les seves pors, traumes i temors, a les dones se'ls assigna el rol de tenir cura de la resta de membres de la família i es converteixen en el soste-niment emocional dels seus companys un cop abandonen la presó, molts cops amb seqüeles físiques o psicològiques».

Per tant, a més de les conseqüències que té la contaminació per a la salut de les dones, que té un impacte específic sobre la salut reproductiva, també hem de tenir en compte que les situacions d'emergència sanitària provocades per la contaminació industrial suposen una sobrecàrrega de tasques de cures, que recau sobre les dones.⁴⁹

46 Vargas, Mònica (coord.) (2021) *Empresas transnacionales y libre comercio en México. Caravana sobre los impactos socioambientales*, TNI i altres organitzacions. <https://www.tni.org/en/publication/transnational-corporations-and-free-trade-in-mexico?translation=es>

47 Podeu trobar més informació a la seva web: www.celnet.cat

48 Sanz Domínguez (2021) *op. cit.*

49 Més informació sobre aquest tipus d'impacte a l'informe següent: Martí, Júlia i Palacios, Ana María (2022) "En busca de justicia feminista contra el poder corporativo", OMAL. https://omal.info/IMG/pdf/justicia_feminista_definitivo.pdf

Mercantilització del territori, ruptura del teixit social i canvis en les relacions

Jeny Martínez.

participant a un Taller de fotografia participativa a
Hondures sobre defensa del cos-territori

Com expliquen la Lolita Chávez i la Marusia López, «las comunidades y las organizaciones están librando una lucha entre dos visiones opuestas del mundo: una está basada en la depredación y el despojo, sin importar que se ponga en riesgo la sobrevivencia de la especie humana, otros seres vivos y el planeta, mientras que la otra se basa en el respeto a la red de la vida, el cuidado mutuo, la igualdad y la justicia social».⁵⁰

Aquesta confrontació entre *dues visions oposades del món* fa que les comunitats afectades per la imposició de macroprojectes hagin de lluitar per fer front a l'empresa, al mateix temps que construeixen estratègies per impedir que l'arribada de les empreses trenqui el teixit social comunitari, així com els vincles amb el territori. A Barillas, per exemple, l'empresa Hidro Santa Cruz va tancar els accessos al riu Q'amb'alam i va privatitzar les terres que l'envoltaven. Això va tenir uns impactes per a la vida quotidiana de les veïnes, que van veure limitats els usos tradicionals que fe-

ien del riu, però també va suposar un impacte per al valor espiritual que el riu Q'amb'alam té en la cosmovisió dels pobles indígenes locals, ja que «el riu es concep com a símbol de divinitat i respecte per la Mare Terra».⁵¹ Un impacte semblant és el que han patit els pobles garifunes de la costa d'Hondures, que han vist com les empreses turístiques tancaven les platges i impedi- en l'accés al mar, transformant la seva dieta i els seus costums.

50 Chávez, Lolita i López, Marusia (2021) "Protección colectiva para defender el territorio, defensa del territorio para proteger la vida", JASS. <https://www.jass-fghr.org/proteccion-colectiva-para-defender-el-territorio-defensa-del-territorio-para-proteger-la-vida>

51 Sanz Domínguez (2021) *op. cit.*

La Júlia Granell també parla de com la presència del macroprojecte ha alterat la seva relació amb el territori: «A mi em pesa molt cada dia agafar la carretera i veure Mordor, perquè realment és Mordor. Em pesa molt als estius dormir amb la finestra oberta i sentir soroll, em pesa molt pensar que portes criatures al món que estan al costat d'una refineria que els pot generar càncer».

Un altre factor d'alteració de la vida als territoris és la violència. Com ens explica la Yessica Trinidad, a Hondures moltes comunitats «han vivido años en paz y cuando llega la empresa los niveles de violencia aumentan». Aquesta violència es pot deure a l'acció directa de l'empresa o l'Estat per

imposar el macroprojecte, però molts cops també es produeix per culpa de la ruptura dels llaços comunitaris i la divisió de la comunitat. Com ella mateixa relata, «las empresas, ya sea empresa minera, turística o hidroeléctrica, comienzan a asumir algunas obligaciones que tendría que asumir el Estado, hacen pequeñas mejoras en las comunidades y contratan a un porcentaje muy bajo de miembros de la comunidad y empiezan a generar conflicto. [...] Hacen una ruptura de eso que sostiene la comunidad».

Julia Carolina,
participant a un Taller de fotografia participativa
a Hondures sobre defensa del cos-territori

El relat de la María Cristina Bernabé és semblant: «La empresa divide, compra voluntades, con decir “le doy tanto para que trabaje conmigo”, con el fin de que ya no participe en su comunidad. Y como en Guatemala hay una gran necesidad, y el salario que se le da a los campesinos no es suficiente para cubrir sus necesidades, aprovechan las empresas en ofrecerle el doble o el triple y entonces caen los campesinos”. A més, ens comparteix que, quan van arribar les eleccions, alguns dels líders van aprofitar el protagonisme per fer campanya electoral, fet que va dividir encara més la comunitat: «Los que habían ido a la cárcel vieron esa oportunidad para decir, bueno ahora soy una persona reconocida, entonces ahora aprovecho para poder lanzarme a una alcaldía, y es ahí donde se debilita la lucha de las comunidades... Pero las mujeres jamás vieron la lucha como una oportunidad de poder protagonizar un liderazgo».

Tanmateix, com veurem a les pàgines següents, això no vol dir que no hi hagi una altra cara de la moneda d'aquesta violència i divisió, ja que, com també ens relaten les companyes entrevistades, en la majoria de casos la lluita contra l'empresa també ha generat processos de solidaritat i suport mutu.

En els casos de Catalunya, com que el model extractivista es va imposar ja fa molts anys, la situació és diferent, d'alguna manera s'ha assumit el seu model econòmic. Tot i així, és important destacar el paper que segueix tenint l'empresa en la vida de les comunitats. Com ens explica la Júlia Granell, «els concerts de Festa Major són patrocinats per Repsol, [...] la cultura popular, els clubs de futbol... Les associacions demanen diners a

Repsol. Tot això genera que realment hi hagin hagut molts anys de setge informatiu. Molts anys d'impunitat i que no passi res. [...] Tenen la capacitat de finançar multitud de propostes i blanquejar la seva imatge».

A la Cerdanya, l'Helena Guillén ens comenta que no hi ha hagut un conflicte obert, però sí que hi ha un conflicte latent, en el fet que les urbanitzacions estiguin ocupant cada cop més terra agrícola. Això també es deu al fet que hi ha hagut un traspàs de la gent que es dedicava al primer sector que ara es dedica al sector serveis i això fa que sigui una comarca que, tot i ser rural, tingui un percentatge bastant baix de PIB del sector primari.

Transformacions i disputes al model patriarcal

<
Gilma Rodriguez,
participant a un Taller
de fotografia participativa
a Hondures sobre
defensa del cos-territori

Com afirma la Míriam Garcia-Torres, fer una anàlisi ecofeminista dels impactes dels macroprojectes no consisteix només a analitzar els impactes diferenciats que tenen sobre les vides de les dones, sinó evidenciar el sistema patriarcal, capitalista i colonial sobre el qual s'instauen i que ajuden a aprofundir. És per això que ens interessa veure més enllà dels impactes per entendre com opera el model de desenvolupament que s'imposa en relació amb el sistema patriarcal. En concret afirma:

*«La penetración de las grandes corporaciones en los territorios y en las vidas de las comunidades conlleva una reactualización del patriarcado. La masculinización de las tomas de decisión, la profundización de estereotipos sexistas, la conformación de estructuras laborales patriarcales, la responsabilidad feminizada de sostener la vida ante la ruptura de los ciclos de reproducción o la intensificación del control social de los cuerpos de las mujeres son, como argumentaremos, condiciones necesarias para que las transnacionales implementen sus megaproyectos».*⁵²

52 García-Torres, Míriam (2018) *El IBEX 35 en guerra contra la vida*. Ecologistas en Acción.
<https://www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/adjuntos-spip/pdf/informe-ibex35.pdf>

Vam preguntar a les quatre entrevistades si el model econòmic que imposaven les grans empreses havia transformat el model patriarcal a cada territori, però en el cas de les experiències catalanes no havien fet una anàlisi en aquest sentit, és per això que ens centrarem més en els casos de l'Amèrica Central. Això no vol dir que en el context català no operi el patriarcat, i per tant seria interessant poder ampliar l'estudi per poder conèixer millor com interseccionen els models extractivistes estudiats amb el model patriarcal a cada territori. Per exemple, seria interessant conèixer si en el cas de la Pobla de Mafumet, els bons resultats de VOX a les eleccions de juliol de 2023 tenen alguna relació amb el fet que sigui un dels pobles on s'ubica la petroquímica, tenint en compte que es tracta d'un partit d'extrema dreta amb unes propostes clarament misògines, com el negacionisme de la violència masclista, a més del negacionisme climàtic que ostenten. També valdria la pena, com plantejava la Júlia Granell, analitzar en clau de gènere el mercat laboral que s'ha generat a cada territori, perquè a la petroquímica, per exemple, la mà d'obra es percep com a masculinitzada.

Tornant a l'Amèrica Central, la Yessica Trinidad ens explica que la violència contra les defensores a Hondures es dona en un context en el qual, des del 2009, s'ha produït un retrocés en els drets de les dones i els graus de violència han augmentat. De fet Hondures és «uno de los países con más femicidio, cada 24 horas o menos asesinan una mujer y quedan en total impunidad». En can-

vi, ens explica que a les comunitats garifunes hi acostumava a regnar una cultura de pau, que ara s'ha trencat: «Hace años en las comunidades garifunas no había femicidios, Miriam Miranda la coordinadora de OFRANEH dice que las comunidades garifunas habían sido islas de paz».⁵³ Un dels fets que ha fet escalar les violències és que, amb l'arribada de les grans empreses, comencen a arribar homes armats a les comunitats i, com diu ella, «también llegan a cometer abusos contra las niñas y mujeres de las comunidades, que muchas veces quedan en silencio, por el miedo a lo que pueda pasar».

× Fer una anàlisi ecofeminista dels impactes dels macroprojectes no consisteix només a analitzar els impactes diferenciats que tenen sobre les vides de les dones, sinó evidenciar el sistema patriarcal, capitalista i colonial sobre el qual s'instauen i que ajuden a aprofundir.

53 Aquesta afirmació que fan les companyes garifunes no és compartida per totes les feministes comunitàries, ja que en altres contextos, les companyes han recalcat que l'extractivisme i el colonialisme aprofundeixen les dinàmiques patriarcalcs que ja existien a les cultures indígenes.

En el cas de Santa Cruz Barillas el conflicte amb l'empresa ocorre en un territori que encara no s'havia refet de la guerra, on famílies que havien sigut desplaçades encara no han pogut retornar a les seves terres, i la memòria de totes les violències patides durant el conflicte (incloses les violències sexuals contra les dones) segueixen presents. A més, com afirmen des de Cooperació, «els contextos patriarcals a l'interior de les comunitats sovint naturalitzen o invisibilitzen les violències contra les dones». En aquest context, la María Cristina Bernabé ens explica que, en el marc del conflicte amb l'empresa, van poder aflorar les violències masclistes que patien les dones per part dels seus marits i, com veurem més endavant, van poder començar a confrontar el sistema patriarcal:

«Las esposas de los presos políticos empiezan a hablar. [...] Esas mujeres pues prácticamente no conocían la ciudad capital, no hablaban el castellano, no habían salido de su casa, porque también es parte del sistema machista que viven las mujeres de esas comunidades, los líderes comunitarios, pues a pesar de ser líderes, defienden los derechos humanos la defensa del territorio, pero en sus hogares practican el machismo, es esa también una gran realidad.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

Per tant, des de la seva experiència considera que «siempre en estas luchas la mujer es inferior». A més, explica que «los líderes comunitarios defienden los derechos humanos pero ven a la mujer como un instrumento para poder ser servidos». Així, mentre que els homes prenen les decisions, s'espera que el paper de les dones sigui encarregar-se de l'alimentació: «Es parte de las luchas darle de comer a los líderes, así lo ven ellos». Però, com ella ens explica, a causa de l'empresonament dels seus marits durant les mobilitzacions contra la hidroelèctrica, les dones van poder començar a organitzar-se i van treure a la llum les violències que patien.

Això no vol dir, però, que el context de conflicte generat per l'empresa fos positiu per a elles, ja que també van patir les violències de l'empresa i l'Estat. Un exemple d'aquesta violència és el fet que, com ens l'explica la María Cristina Bernabé, les dones deixessin de caminar pels camins que hi havia a les riberes del riu, ja que els feia por que els passés alguna cosa per culpa de la presència de guàrdies amb armes.

2.3. Què ha suposat el conflicte per a les que defensen el territori?

Ja hem explicat que l'arribada d'empreses a un territori s'acostuma a emmarcar en un contínuum de violències que travessen els territoris i afecten en especial les dones. Ara, per finalitzar l'anàlisi dels impactes del conflicte capital-vida, ens volem centrar més específicament en els impactes directes que han rebut les defensores del territori.

Com expliquen la Marusia López i la Lolita Chávez,

✘ *els atacs a les defensores del territori «forman parte de una estrategia para debilitar a las organizaciones sociales y sus luchas. Las agresiones contra una defensora afectan a toda la comunidad y a su organización, debilitando liderazgos, generando tensiones y conflictos internos, y restando tiempo y energía para avanzar en el trabajo de construcción del poder colectivo».*⁵⁴

> Stephanie Cayetano, participant a un Taller de fotografia participativa a Honduras sobre defensa del cos-territori

En la mateixa línia, des de la Iniciativa Mesoamericana de Defensoras afirmen que «la violencia contra las defensoras de derechos humanos es una violencia ejemplarizante que lanza un mensaje a todas las mujeres, una amenaza sobre lo que puede pasarles si subvierten el orden establecido. Aunque se materialice en una sola persona, la violencia sociopolítica siempre tiene la intención de dañar a la colectividad y debilitar su fuerza».⁵⁵ Algunes de les formes que pren aquesta violència són insults per posar en dubte el lideratge de les defensores, estigmatització (qüestionant la sexualitat o la maternitat), amenaces masclistes, violència sexual i agressions, o danys al patrimoni i a l'autonomia econòmica.

54 Chávez, Lolita i López, Marusia (2021), *op. cit.*

55 Iniciativa Mesoamericana de Defensoras (2022) *El Pacto de Cuidarnos*. <https://im-defensoras.org/wp-content/uploads/2022/12/IMD-PactoDeCuidarnos-Diciembre2022.pdf>

Violències i amenaces

Tant la Yessica Trinidad com la Maria Cristina Bernabé ens expliquen que l'arribada de les grans empreses als seus territoris ha anat acompanyada de moltes pressions, violència i amenaces. Per altra banda, tot i que a Catalunya no hi hagi una violència tan descarnada —i sense ànim d'equiparar contextos—, sí que podem veure que hi ha una lògica comuna basada en la por, que fa que la gent calli o que s'ho pensi dues vegades abans de posicionar-se en contra de l'empresa.

En el cas de Guatemala, moltes de les dones de Barillas van patir assetjament i amenaces per tal que es posicionessin a favor de l'empresa Hidro Santa Cruz. A més, l'oposició a la hidroelèctrica va ser durament reprimida: l'1 de maig de 2012 el líder comunitari Andrés Francisco Miguel va ser assassinat i poc després el Govern va declarar l'estat de setge i va militaritzar el territori i obrir la veda a tot tipus de vulneracions de drets.

Per altra banda, a més dels líders empresonats, la criminalització també va afectar homes i dones que tenien ordres de captura i que van haver de fugir de les seves comunitats:

Ester Pérez Berenguer,
SUDS

«Una de ellas es Reina Mateo, que es esposa de Daniel Mateo que fue torturado, secuestrado y asesinado por la lucha, entonces ella continua con esta lucha, a pesar de sus necesidades, a pesar de que tenía problemas de salud. Tuvo orden de captura... en ningún momento dijo "está bien, voy a aceptar los cargos", ¡ella no! Ella mantenía su postura en decir "yo no cometí este delito, yo nunca fui a golpear a nadie, yo estoy defendiendo los derechos humanos, la madre tierra" y ellas así se mantuvieron hasta al final».

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

En aquests casos, no només van patir la criminalització i el desplaçament forçat, sinó que a aquesta situació s'afegia el fet d'haver hagut de deixar la família enrere i el patiment pel que els passaria si acabaven empresonades.

Per altra banda, la Yessica Trinidad, afirma que a Hondures «después del golpe de Estado en el 2009, hubo un alza a las violaciones de derechos humanos, [...] se evidenció mucho esta política de persecución y de criminalización», i va existir un retrocés de les lleis que protegien a les dones. De fet, el relator especial de Nacions Unides sobre les persones defensores de drets humans afirmava el 2019 que Hondures és un dels països més perillosos per a les persones defensores de tota l'Amèrica Llatina.⁵⁶ Amb relació a la violència contra les defensores, la Yessica Trinidad comenta que «la violencia ha ido

en escalada, la violencia contra los hombres puede acabar con la muerte, pero a la mujer no la matan de una sola vez, lo van haciendo lentamente».

En un context molt diferent, en el qual cap defensora ha de témer per la seva vida, la Júlia Granell explica així els motius que fan que a la gent del seu poble li costés posicionar-se inicialment en contra de les empreses del complex:

«Durant anys hi havia molta por (igual que passa en qualsevol altre país de Llatinoamèrica amb Repsol i grans empreses) a dir qualsevol cosa perquè al teu poble molta gent menjava de la petroquímica. La meva generació ens criem en un ambient en el qual no es pot dir res contra la petroquímica. [...] Jo recordo els primers anys que feia cosa ser de Cel Net, perquè et senties que portaves una veu molt minoritària, que la gent no volia sentir perquè tenia por a què podia passar si la petroquímica no hi fos i perquè al final aquí han existit unes trames entre empresa, poder públics i mitjans de comunicació molt influents.»

Júlia Granell, entrevista de 2023

I afegeix que «davant de treballadors i fins i tot davant d'alcaldes, hi ha una pressió molt forta des de l'empresa petroquímica, perquè hi hagut molta gent, fins i tot alcaldes, que han treballat allà dins i és molt fàcil que se'ls pugui controlar».

56 Human Rights Watch (2022) Capítulo Honduras.

Difamació i conflictes dins dels moviments

Ester Pérez
Berenguer, SUDS
<

L'anàlisi que fan des de la Red de Defensoras de Hondures sobre les violències que pateixen les defensoras alerta també que, per a les dones defensoras, **el lideratge i la participació en la lluita pot fer que la violència que pateixen per ser dones s'agreugi. A més, afirmen que aquestes violències a vegades provenen dels mateixos companys d'organització, que busquen «obscurecer el crecimiento de las defensoras en el ámbito político»**, segons les paraules de la Yessica trinidad. Una de les formes que prenen aquestes violències és la difamació, que busca

atacar-les per la independència que han obtingut i fer córrer rumors que acaben amb la seva mort política, ja que en un context de tantes violències els rumors i les sospites fan que no es pugui confiar en ningú:

«Las campañas de difamación contra compañeras producen un deterioro emocional, afectan a sus familias, deterioran la participación. A veces son los mismos compañeros que se ven amenazados y por eso empiezan la campaña de rumores...»
Yessica Trinidad, entrevista de 2023

Aquestes campanyes poden incidir en la seva sexualitat, el seu lideratge, o també atacar-les per no complir el rol que s'espera que tinguin com a dones: «A los hombres, dejar su casa una semana o un mes por la lucha las prestigia, a las mujeres en cambio las desprestigia, “abandonamos a la familia, dejamos botada la casa, a saber con quién andamos”. [...] Hemos crecido con una religión que no era la nuestra: la culpa».

En un context molt diferent, però també amb conseqüències per a les dones que cada dia lluiten per defensar el territori i models de vida sostenibles, l'Helena Guillén ens comparteix un conflicte que han patit Ramaderes de Catalunya dins del moviment feminista català i espanyol, amb sectors que defensen posicions antiespecistes i veganes. Ho explica així:

«Més d'un cop ens hem sentit excloses del feminisme totalment. Per què? Perquè hi ha un feminisme molt urbà, que t'està dient que el feminisme ha de ser antiespecista, [...] doncs ara esteu excloent aquí, no a Ramaderes de Catalunya, sinó totes les zones rurals. [...] Perquè al final aquesta visió antiespecista normalment és molt urbana i molt des del desconeixement del dia a dia de la relació amb els animals, dels cicles de la vida, de la mort, etcètera.»

L'Helena defensa la seva feina, dient que a 1.500 metres, si no es dedica a la ramaderia extensiva només li quedaria viure del turisme: «Si jo no puc aprofitar els recursos naturals d'aquí, m'estàs traient la sobirania del territori, m'estàs traient la possibilitat de viure al meu territori i m'estàs condemnant a dependre de fora, també des d'un punt de vista material, de tots els recursos que jo necessito per viure, per alimentar-me, per vestir-me, per tot.»

Aquesta divergència de posicions va portar a que el conflicte escalés i que les tensions es fessin públiques, arran del manifest del 8M de 2019 a Catalunya, que definia el feminisme com a antiespecista. Després d'aquest manifest i d'una campanya a les xarxes socials contra diverses defensores de la ramaderia extensiva, com la Maria Sánchez, activista feminista rural, des de Ramaderes de Catalunya van decidir publicar *Carta abierta a los colectivos feministas que hicieron el manifiesto del 8M en Catalunya: una invitación al diálogo*, on demanaven que es busquessin espais pel diàleg i sobretot apostaven per un feminisme que no les excloqués.⁵⁷

Aquest tipus de conflictes entre sectors que suposadament comparteixen un ideari i uns objectius evidencien la necessitat de seguir construint ponts i diàleg per poder seguir construint moviments amplis i no excloents, així com espais segurs per a totes les activistes i defensores, sigui quin sigui el context en el qual lluiten.

57 Disponible a elDiario.es https://www.eldiario.es/opinion/tribuna-abierta/carta-colectivos-feministas-manifiesto-catalunya_129_1631495.html

3

Resistències i alternatives en defensa de la vida

Ester Pérez Berenguer,

SUDS

3.1. Lluites en defensa del territori a l'Amèrica Central i a Catalunya

- ✗ De la mateixa manera que els impactes en els territoris i en els cossos són desiguals i diversos entre les quatre experiències exposades, les lluites i estratègies que desenvolupen i han desenvolupat per confrontar el model que vulnera drets també ho són. En aquest apartat intentarem extreure elements en comú i especificitats de les quatre basant-nos en els relats de les activistes entrevistades i en les seves realitats situades. Per fer-ho, definirem les estratègies segons quatre camps: (1) resistència activa, organització i mobilització, (2) denúncia i sensibilització, (3) incidència política amb les administracions i (4) iniciatives comunitàries.

Resistència activa, organització i mobilització social

Com s'ha descrit anteriorment, els punts de partida de cadascuna de les quatre experiències és diferent, els graus de violències són molt variables i les resistències més actives són igualment diverses.

En el cas de Barillas, amb un estat de setge i un context on les conseqüències de la guerra continuen presents, l'organització contra l'hostilitat de l'empresa i la connivència de l'Estat van portar a diversitat de mobilitzacions i resistències molt directes. Una acció directa contra la violència de l'empresa va ser frenar la seva activitat a través de trencament d'estructures de la hidroelèctrica

per part dels líders comunitaris. També es van realitzar bloqueigs que van requerir la coordinació entre les comunitats per confrontar l'estat de setge i la militarització de la zona, que tenia l'objectiu justament de dividir a la població:

«Por ahí en una ocasión se organizó a todos los municipios del área norte, desde el primer municipio hubieron bloqueos y no se dejó pasar a la Policía Nacional Civil, no se dejó pasar al ejército [...]. O sea, la comunicación entre los municipios ha sido muy importante, ha sido muy, muy estratégico, ¿verdad?»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

Amb relació a la importància de la coordinació i l'organització per a la defensa dels territoris i els drets de les comunitats, Yessica Trinidad també ho recalca per a la seva realitat:

«Estar organizadas es una cuestión importante, la misma existencia de la red es una estrategia no solo para sobrevivir sino para decir que tenemos derecho a vivir bien en nuestro territorio.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

Algunes de les accions que es repeteixen tant a l'Amèrica Central com a Catalunya són les mobilitzacions socials, com són les concentracions i les manifestacions. A Barillas, per exemple, s'han realitzat diversitat de marxas, caravanes i manifestacions⁵⁸ per denunciar la situació de violències; també s'han fet activitats més lúdiques, com festivals per promoure la defensa de drets i del territori. Als Pirineus, una gran manifestació realitzada el 15 de maig de 2022 a Puigcerdà va ser un punt d'inflexió en la lluita contra els Jocs Olímpics d'Hivern.⁵⁹ Pel que fa a Tarragona, també s'han realitzat diverses mobilitzacions, com la manifestació multitudinària del passat 18 de juny de 2023 contra el megaprojecte Hard Rock,⁶⁰ on milers de persones de diversitat de moviments de la zona van mostrar el seu rebuig a la implementació del projecte i al model que proposa per ser un model turístic de masses que vulnera els recursos del territori.

Ester Pérez Berenguer,
SUDS

58 Asociación de mujeres Aq'ab'al (2016). *Experiencias de vida de las mujeres defensoras del territorio de Santa Cruz Barillas y Santa Eulalia*.

59 Manifestació multitudinària a la zona que va aplegar més de 4.000 persones segons el diari *El Setembre*: <https://www.elsetembre.cat/noticia/1154/4000-persones-es-manifesten-puigcerda-pirineu-viu-contra-jocs-olimpics>

60 Més informació sobre la manifestació a la notícia següent: <https://www.elperiodico.com/es/economia/20230618/clamor-multitudinario-tarragona-frenar-macroproyecto-hard-rock-world-salou-88856854>

Una de les estratègies utilitzades a Barillas va ser la realització d'una consulta comunitària —ja que ni el Govern ni l'empresa l'havien impulsat o facilitat— per informar-se, prendre consciència dels impactes, que es van valorar com a molt perjudicials, i que la població es posicionés contra la construcció d'una hidroelèctrica. A més, aquesta acció va implicar l'estructuració de la lluita al territori:

«En 2007 se dio la consulta comunitaria, las comunidades se empezaron a organizar, [...] se dieron a conocer cuáles eran los beneficios y las consecuencias sobre las comunidades, qué es lo que realmente hace una hidroeléctrica y cuáles podían ser los beneficios. [...] Pero se veía que no era muy beneficioso para las comunidades, sino era más bien para otros países u otras personas que querían sacar provecho de los recursos naturales ... es ahí donde se enraíza la lucha de las comunidades.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

El que representa aquest procés de consulta és crucial en la lluita a Barillas i per això és rememorat cada any al territori:

«En la asociación no se ha dejado de abordar el tema de defensa del territorio y cada año también se conmemora el día de la Consulta Comunitaria de Buena Fe.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

Denúncia, sensibilització i el rol dels mitjans de comunicació

Els mitjans de comunicació tenen un paper determinant en l'evolució dels conflictes socials i polítics perquè poden ser una via de sensibilització del context d'injustícia o, pel contrari, poden invisibilitzar la situació. A més, tenen una forta capacitat de generar opinió sobre el rol dels actors involucrats, fet que facilita el suport social cap a uns o altres.

En el cas d'Hondures, amb el control estatal dels mitjans de comunicació posterior al cop d'estat del 2009, eren els moviments socials els que intentaven visibilitzar la cruenta realitat d'opressió que es vivia al país:

«Tenemos de nuestra parte la verdad. [...] Hay un control de los medios de comunicación muy fuerte, hemos intentado romper la brecha de comunicación, esta imagen de que las cosas en el país están cambiando. Hay una apuesta por sacar la información hacia fuera.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

En el cas de Barillas, el mitjà de la ràdio comunitària ha estat un aliat en l'organització i expansió de la lluita de les comunitats:

«A través del programa de radio abordamos diferentes temas: el día de la tierra, del medio ambiente, hablar de porqué es importante organizarse como pueblos. Lucha que el gobierno no le conviene atender para no perder el negocio.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

▲ Ester Pérez Berenguer, SUDS

En el cas de Tarragona, atès que hi ha finançament de l'empresa a molts mitjans de comunicació i al mateix Col·legi de Periodistes, la plataforma Cel Net ha contrarestat aquesta estratègia amb importants campanyes de sensibilització basades en investigació i dades científiques, com és el cas de la campanya titulada "Saps el què respires?",⁶¹ que han estat crucials per revertir l'opinió pública:

«Nosaltres hem volgut guanyar terreny d'opinió pública, perquè hi havien hagut molts anys de setge informatiu, d'impunitat. Res sortia als mitjans. Ho vam fer a través de generar dades per poder demostrar que realment hi havia un problema. El lema de la nostra primera campanya va ser "Saps el què respires?". La nostra preo-

cupació principal va ser aportar dades rigoroses científiques i independents sobre el que estava passant. I a poc a poc, amb una feina de deu o quinze anys, s'ha capgirat l'opinió pública. Ara sí que hi ha uns mitjans de comunicació que parlen d'això. Hi ha periodistes que es dediquen a investigar això. Hi ha un gruix de gent que està interessada en el tema"
Júlia Granell, entrevista de 2023

Als Pirineus també ha estat molt rellevant l'estratègia mediàtica amb la realització de debats en espais públics i amb dades científiques que corroboraven la seva denúncia:

«S'han fet xerrades informatives, algun debat [...] i també molta presència a mitjans de comunicació. També hem tingut molt contacte amb la comunitat més científica perquè donessin contingut... Sembla que sense els científics ningú no ens creu. Que donessin un contingut més de números.»
Helena Guillén, entrevista de 2023

En el cas dels Pirineus partien d'un context on no existien actors locals que estiguessin a favor de la realització dels Jocs Olímpics i que els defensessin, fet que evidenciava que l'interès polític i econòmic existent era extern a la zona.

61 Vegeu la campanya a: <https://www.celnet.cat/saps-que-respires.html>

Incidència política amb les administracions

Front a les mancances dels governs, les administracions i els estats com a suposats garant de drets, hi hagut diversitat de reaccions i posicionaments per part de les poblacions i moviments socials de les quatre experiències.

A Guatemala, la María Cristina Bernabé recalca que havien estat les mateixes comunitats i pobles les que s'havien sostingut, també amb el suport mutu entre elles, i afegia que «es difícil ver cómo sentarse con la administración». Fa referència a l'actual Estat com a opressor i que utilitza les dones amb programes socials amb objectius institucionals que, a més, són recolzats —en aquest cas concret— pels homes de les comunitats. Tot i així, encara defensa la possibilitat d'una altra manera de governar i exigeix la responsabilitat de l'Estat:

«Necesitamos un gobierno que trabaje por los derechos humanos y específicamente por las mujeres. Pueblos con derechos a la educación, a la salud, para que no haya personas endeudándose, emigrando a otros países, que el sistema de salud fuera otro. El gobierno debe facilitar, si se podría hacer, tiene la capacidad. Necesitamos ser libres, no hay libertad, hay toda una dependencia de otros países. Eso no permite que los pueblos se desarrollen. Las ayudas a las mujeres no están para ayudas a las mujeres y el desarrollo, a las indígenas. Ni hay salario justo.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

En el cas d'Hondures, la Yessica Trinidad parla d'exigir la governabilitat del país, en aquest cas retornar com a mínim al context anterior al cop d'estat, i de com les dones s'estan organitzant perquè es compleixin els seus drets que s'havien vist vulnerats en aquesta etapa.

Pel que fa a Tarragona, la Júlia Granell també emfatitza que la Generalitat ha prioritzat durant molts anys l'empresa en comptes de la població i, com en el cas de Cel Net, l'estratègia d'incidència política central ha estat demanar legislació específica. Es pronuncia de la manera següent sobre la responsabilitat de les institucions catalanes:

«La lluita principal ha estat exigir a la Generalitat el seu deure de protegir la població. [...] Per mi el principal repté és aconseguir que la Generalitat es posicioni en el conflicte capital-vida, defensant la vida i no el capital que fins ara havia passat.» Una de les fites més grans per mi ha estat aquesta. Aquest paper d'exigir i recordar a la Generalitat que el territori del complex de petroquímica del sud d'Europa ha de tenir una legislació específica. És a dir, nosaltres no podem tenir una legislació ambiental igual que la que tenen a la Vall d'Aran. No pot ser que no existeixi una legislació específica. I per fer això hem hagut de fer la pedagogia de dir "vosaltres no teniu dades. Nosaltres les tindrem". Hem tingut les dades, n'hem fet exposició pública i ara us toca actuar i legislar a favor de la població i el territori.»

Júlia Granell, entrevista de 2023

S'ha de dir que a Cel Net han aconseguit victòries en el sentit de la incidència, però continuen defensant-ne més:

«Aquí hi ha d'haver una legislació que ja control·li l'empresa. No pot ser que ara mateix les empreses no tinguin legislació perquè no se'ls està mesurant aquell compost, però és que ja sabem que aquell compost s'emet i és tòxic. Aneu a mesurar això!» Amb l'aire, ara fa sis mesos es va aprovar una moció sobre la seguretat al complex petroquímic de Tarragona que va presentar la CUP al Parlament i que havia demandes de Cel Net. Una era la millora de la Xarxa de Vigilància i Prevenció de la Contaminació Atmosfèrica

del Camp de Tarragona de la Generalitat, mesurant simplement els compostos contaminats que s'estan emetent al complex, com són l'òxid d'etilè, el benzè o l'1,3 butadiè. Però per aconseguir això hem estat més de deu anys exigint a la Generalitat de Catalunya complir amb les seves obligacions. L'estudi epidemiològic queda lluny, no tenen cap voluntat de fer-lo.»

Júlia Granell, entrevista de 2023

Per últim, en el cas dels Pirineus també s'ha deixat constància que també es van realitzar diverses reunions d'incidència política per aconseguir frenar el projecte dels Jocs Olímpics d'Hivern.

Iniciatives comunitàries per a l'autodefensa

Les estratègies de defensa del territori i de lluita per a vides dignes inclouen iniciatives comunitàries que es donen a totes les experiències compartides. Són iniciatives que promouen altres models i valors als de l'hegemònic i que es concreten en accions, com són l'aprenentatge de mesures de seguretat entre les defensores, acompanyament psicosocial, activitats formatives i posada en funcionament de centres de salut de medicina natural i ancestrals. Esmentem a continuació alguns dels que ens han descrit.

La Yessica Trinidad ens explica com la realitat de les defensores els ha fet aprendre mesures de seguretat per acompanyar les seves companyes víctimes de violències i altres estratègies que calia recuperar, com són els centres de salut ancestrals:

«Una de las estrategias es hacer un cambio de cultura, volver a comer lo que comíamos antes, sanarnos como sanábamos antes. Recuperar el uso, la historia y el conocimiento que tienen nuestros viejos y viejas para poder sanarnos. Las casas de salud ancestral hacen control de diabetes, hipertensión... Se le enseña la gente a cómo controlarlo con medicina natural, con plantas. Bajar niveles de estrés y ansiedad con ejercicios, caminar por la playa... Ningún pueblo puede luchar enfermo. [...] Un ejemplo es el pueblo Garifuna, las casas de salud ancestrales.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

En el cas de Barillas, la Maria Cristina Bernabé ens explica que Aq'ab'al s'ha centrat en la defensa dels drets de les dones i en alguns moments també ho ha fet extensiu a tota la comunitat per defensar drets humans a causa de la violència que viuen a escala institucional per part dels governs. Com en el cas d'elles, ha estat rellevant el suport psicosocial i en processos de sanació per la violència que reben per part dels seus companys homes a les cases. També fa molt èmfasi en la importància dels processos de consciència i empoderament de les dones:

«Es necesario decirle a las mujeres que tienen derechos humanos que ellas también pueden plantear, aunque ellas digan es que nosotros no tenemos ningún nivel académico. Pero es necesario aclararles que aún sin poder leer y escribir, ellas pueden plantear acciones. Ellas pueden tomar decisiones, ¿verdad? Por ser persona y por ser portadora de derechos humanos. Entonces es por ellos que se internaliza más las acciones de la asociación para poder empoderar a las mujeres.»

María Cristina Bernabé, entrevista, 2023

3.2. Alternatives territorials i feministes

<

Ester Pérez
Berenguer,
SUDS

- × Darrere de les estratègies abans definides, les organitzacions i moviments socials en lluita proposen models socials, econòmics i ecològics alternatius que defensin els drets de les dones i del conjunt de les comunitats, alhora que han de ser resilients per al seus territoris. En aquest apartat descriurem quines idees es desprenen, les que tenen comú i les que són específiques segons les seves experiències i testimonis.

Conscienciació: dones, territori i comunitat

És important esmentar que, per a la construcció d'alternatives, un pas fonamental és la presa de consciència de les dones i les identitats dissidents, justament com a identitats que reben especial opressió pel i en el model hegemònic, així com la consciència de formar part d'una comunitat i un territori específic. En les quatre experiències ens han fet referència a aquests marcs.

Rose Hickman,
participant a un Taller
de fotografia participativa
a Catalunya sobre defensa
del territori

▼

Defensa des dels territoris-cossos

En el cas de Barillas, la María Cristina Bernabé relaciona la violència concreta cap a les dones amb el seu apoderament:

«Entonces, la diferencia es que pudimos darnos cuenta, ya en este proceso, que las mujeres no le tienen miedo a nada o no le tememos a nada. Ante un sistema machista, ante un sistema opresor, ante un sistema que criminaliza a los pueblos, las luchas, que persigue la vida de las mujeres, madres solteras, mujeres campesinas. [...] Vimos que la mujer tiene un gran potencial. Cuando sabe que no es su culpa la mujer mantiene su palabra, eso es hermoso.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

La Yessica Trinidad, d'una manera similar, fa èmfasi en el treball amb les dones defensores, que tenen una càrrega emocional encara superior per estar acompanyant altres dones, a més de la càrrega que tenen per la violència que poden rebre dels seus companys de moviment.

Tant a Barillas com a Hondures relacionen la defensa del territori amb la del cos i n'extreuen la idea de territori-cos descrita anteriorment quan definíem els feminismes comunitaris:

«También pudimos darnos cuenta que la defensa del territorio, pues no es solamente la defensa de la madre tierra, sino que también tenía que ser la defensa del cuerpo, ¿verdad? Territorio más cuerpo de mujer, porque había una violencia, pues enraizada sobre el cuerpo de ellas. [...] La defensa del territorio no es solo de la madre tierra, también era del territorio-cuerpo. [...] Creo que es lo mismo defender el cuerpo de la mujer que el territorio. Hay que poder estar bien, los compañeros no están bien y no quieren sanar. Las defensoras somos diferentes, y abordamos territorio, hay un vínculo.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

La Yessica Trinidad fa també referència a la consciència de les dones amb relació als territoris i als ecosistemes. Explica que són les primeres a adonar-se de la problemàtica extractivista i contaminant i que les comunitats no són consultades abans de la realització dels projectes corporatius. A més, porten a terme una lluita que comporta un benefici social i ecològic més enllà de la dimensió local:

«Las defensoras hacen un papel muy importante para concienciar a la población, no defienden el río solo para la comunidad, lo que le suceda al río le va a afectar a todo el país y a todo el mundo.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

Als territoris hi ha hagut canvis importants culturals, socials i econòmics arran d'aquests processos, com són la disminució de l'accés o l'afectació sobre els usos dels recursos naturals i els territoris. Així, actualment existeix més dependència de les comunitats rurals cap a les ciutats, pel fet de tenir menys conreus.

Ester Pérez
Berenguer,
SUDS

Territori, comunitat i memòria

Existeix una mirada nostàlgica i de reivindicació de la situació i la convivència als territoris anterior als processos extractivistes, colonials i neocolonials i/o de processos polítics recents que van agreujar la vulneració de drets. Aquest és un element comú en les quatre experiències compartides amb especificitats segons cada context.

La Yessica Trinidad explica que les comunitats garifunes han estat durant segles les protectores de les terres que habiten. Quan van arribar les empreses i els processos extractivistes van trencar amb el context pacífic i van augmentar els graus de violència: «Ha llegado gente extraña que no es garifuna y se ha ido apoderando del territorio, a veces de forma ilegal o haciendo uso de lo legal. (...) Ha generado un cambio de la cultura de paz». Als territoris hi ha hagut canvis importants culturals, socials i econòmics arran d'aquests processos, com són la disminució de l'accés o l'afectació sobre els usos dels recursos naturals i els territoris. Així, actualment existeix més dependència de les comunitats rurals cap a les ciutats, pel fet de tenir menys conreus. Un exemple és el que explica amb relació a les platges: «La dieta del pueblo garifuna está muy vinculada al mar, los proyectos turísticos hacen que se pierda el control sobre la playa, muchas playas en las que no pueden entrar para bañarse o pescar». A més, la població jove renega del seu idioma i vestimenta originària i es perden trets i costums culturals que els identifica. En aquest sentit, la OFRANEH està treballant per recuperar l'accés als recursos naturals —terres i platges— i per posar en valor la cultura de les comunitats originàries.

Aquesta activista fa una defensa tant de l'organització no mixta i només de les dones per alguns temes —com hem explicat—, com de la mixta per d'altres: apella en tot cas a replicar les lluites que desenvolupen i a posar en valor la dimensió comunitària. A més, reivindica la recuperació de sabers ancestrals i l'espiritualitat, com a valors alternatius als hegemònics en el model econòmic actual imposat als territoris, com són les lògiques de la industrialització i l'aplicació normativa i de la força a través d'estructures administratives i també de les armes.

En les lluites de Tarragona pel control de la contaminació industrial del complex petroquímic, en origen no hi havia cap identificació per part de les persones involucrades de ser una causa definida com a activista. Com diu la Júlia, «al principi Cel Net va ser molt informal, eren veïnes preocupades per la situació però no sorgia d'una organització molt pensada». Tot i així, una part tenien clar que no volien treballar a l'empresa, especialment la gent més jove de la zona, fet que era un canvi generacional important. Un dels guanys d'aquest territori va ser generar un relat comú de zona de sacrifici, amb l'organització i coordinació de diversitat de plataformes locals en la seva defensa. El repte actual que es proposen és que a cada municipi la gent se senti legitimada, apoderada, per aconseguir que més associacions se sumin a la causa, coordinar-se més com a zona, generar estructures més sòlides i representatives per enfortir el sentiment comunitari. En síntesi, com afirma la Júlia, volen «ser un contrapoder real».

En el cas dels Pirineus, en canvi, l'Helena explica que sí que existia un cert perfil ecologista i veïnes organitzades. La gent de la zona era escèptica amb la proposta dels Jocs Olímpics d'Hivern en un context on el preu de necessitats bàsiques per al benestar i el sosteniment de la vida, com és l'habitatge, ja era molt elevat, i patien que pogués créixer encara més amb aquest esdeveniment. Sobre la memòria i les pràctiques socials i culturals del territori, l'Helena va més enllà i relaciona la davallada d'aquestes pràctiques amb una pèrdua de sobirania: «Matar el porc, fer el mondongo... la matança del porc era una tradició, i s'ha perdut molta memòria. L'hort, la llenya, els camps, les herbes medicinals, tot són memòria, i perdre sabers és perdre sobirania.»

× Volem ser un
contrapoder real

Web Stop JJOO

Alternatives al model capitalista i patriarcal

Els relats de les diferents experiències compartides fan èmfasi i tenen en comú apuntar a la mateixa arrel de les problemàtiques que pateixen: el sistema capitalista i patriarcal. Podem dir que existeix una àmplia consciència entre moltes d'elles i per part de les comunitats del seu funcionament estructural, de qui se'n beneficia i qui en surt perjudicat.

La Maria Cristina ho expressa clarament: «No queremos a este sistema: el machismo golpea». Alhora, expliquen com es vertebra el model econòmic a través de lògiques extractivistes i privatitzadores, per exemple amb la imposició de monocultius que substitueixen la producció local (l'exemple de l'oli de palma) o la prohibició d'accés a béns comuns per part de les poblacions (com és la privatització de les platges a la quals hem fet referència). La mateixa estratègia d'algunes de les iniciatives era exposar les contradiccions d'aquests sistemes amb el sosteniment de la vida. En el cas dels Pirineus, l'Helena afirma que «nosaltres volíem relacionar els Jocs Olímpics amb el model econòmic imperant: vam sortir de la pandèmia i ja es pensava en construir pistes d'esquí?».

Per altra banda, en altres casos es fa referència també a la dificultat d'aconseguir aixecar i fer viables opcions alternatives a l'actual model als territoris. En paraules de la Júlia:

«A escala pública no s'està treballant en un model alternatiu per a la zona i es condemna a seguir sent una zona de sacrifici. Afrontar "de què viurem" quan el petroli s'acabi crec que fa tanta por que no permet pensar en una altra manera de viure que no passi per això.»

Júlia Granell, entrevista de 2023

Tot i així, també s'han exposat propostes alternatives per a la construcció d'altres models socials i econòmics, i recuperar, en ocasions, les pràctiques culturals existents abans de l'expansió extractivista:

✕ L'hort, la llenya, els camps, les herbes medicinals, tot són memòria, i perdre sabers és perdre sobirania

Rodelar

Planificació, diversificació i alternatives a la indústria contaminant

Les alternatives exposades per les companyes passen, en la seva majoria, pel trencament amb una economia de mercat centrada en els monopolis, la qual beneficia exclusivament a les empreses multinacionals i transnacionals, no dona resposta a les necessitats socials i vulnera l'equilibri dels ecosistemes. En aquest sentit, algunes han fet referència a la indispensable planificació dels processos que es desenvolupen en el territori amb criteris de sostenibilitat, socials i ecològics. Concretament, a la diversificació de les activitats econòmiques que s'hi realitzen.

L'Helena, per exemple, insistia en la importància de diversificar apostant per la petita indústria en comptes del sector turístic, que genera desigualtats socials, i posava l'exemple de com les persones pastores es desfan de la llana sense donar-n'hi ús perquè no hi ha indústria. La Júlia feia referència, en el cas del Camp de Tarragona, a la necessària planificació territorial per no dependre del complex petroquímic.

En aquesta diversificació, el sector primari (conreus i pastures) és especialment defensat per les activistes, com a sector bàsic per a la sostenibilitat del territori, tant pel que fa a les vides humanes com per a l'ecosistema:

«La pastura és la base. Nosaltres tenim un ramat d'ovelles i veiem que aprofiten molt bé els recursos. Es qüestiona la ramaderia extensiva, es diu que és contaminant. Però es perd la idea de sobirania del territori. El sector primari s'arrela al territori, construeix sobirania, si pots tenir accés a autosuficiència tenint terra.»

Helena Guillén, entrevista de 2023

I en el mateix sentit de defensa del sector primari (agrari i pesquer), la Yessica explica la necessitat de «recuperar el territorio para cuidarlo nuevamente, para sembrar lo que se sembraba antes (coco, plátano), y recuperar también la pesca artesanal, sin sacar peces ni tortugas pequeñas».

Amb relació a altres alternatives al territori, també la Yessica aposta per sistemes energètics alternatius als combustibles fòssils i menys contaminants, com són les plaques solars que s'estan instal·lant a les comunitats del territori al qual pertany.

Reducció del consum i alternatives des de l'economia social i solidària

Altres propostes han estat campanyes d'incidència per exigir a les grans empreses que disminueixin el seu grau de contaminació, però també el treball de conscienciació amb les persones de limitar el consum exacerbant —el que es relaciona amb la mirada del decreixement⁶²—, que és el que nodreix el cicle de producció, i el boicot a indústries determinades:

«Hay que exigirle a la industria mundial que disminuya toda su contaminación. Pero también hay que trabajar en que la gente en su cotidiano deje de comprar tantas cosas, porque entre más compran, más produce la industria. Yo creo que hay que boicotear también a toda esta industria.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

Per últim, també s'ha esmentat la importància de les opcions des del cooperativisme i l'economia social i solidària, iniciatives més tendents a incloure criteris socials i ecològics en les seves pràctiques, a diferència de les grans empreses, que prioritzen en els seus objectius per damunt de tot, la finalitat de lucre i la concentració de capital. En alguns territoris, aquestes alternatives econòmiques estan en auge, com va fer esment la Júlia en el cas del Camp de Tarragona.

62 Teoria i pràctica socioeconòmica que propugna una reducció suau i equitativa de la producció i el consum amb l'objectiu d'augmentar el benestar humà i millorar les condicions ecològiques. Les seves propostes s'insereixen en perspectives de transicions ecosocials i ecofeministes.

Feminismes territorialitzats, pràctics i que tendeixin ponts

Andrea Armengol,
participant a un
Taller de fotografia
participativa a
Catalunya sobre
defensa del territori

<

Les mirades dels diagnòstics, i també de projecció en les alternatives, de les quatre experiències contrastades s'emmarquen en l'àmbit dels feminismes. Les quatre companyes entrevistades així ho identifiquen, però cadascuna exposa què entén per feminisme. Algunes es declaren properes al feminisme comunitari, com és la Yessica, altres s'apropen a les idees dels ecofeminismes, però concretant com, i en el cas de la Maríia Cristina, ella defineix la lluita feminista de la manera següent:

«Yo comprendí hace años que el feminismo es defender los derechos humanos. [...] Para nosotras el feminismo no es violencia, no es lo contrario al machismo, es una acción amorosa por una compañera.»
Maríia Cristina Bernabé, entrevista de 2023

En els discursos i definicions sobre aquest tema existeixen, una vegada més, molts elements en comú entre les quatre:

La importància dels espais no mixtes

Totes les entrevistades han reivindicat la necessitat de tenir grups no mixtes —a més dels mixtes en els quals estan— i de poder trobar-se entre dones per compartir determinats temes que les interpellen i com a lloc de suport mutu i de seguretat. La generació d'aquests espais sorgeix, en algunes de les experiències compartides, quan s'identifiquen situacions de masclisme en els espais mixtes en els quals participaven. És el cas de Ramaderes de Catalunya, que neix arran de la reflexió d'algunes companyes sobre aquesta realitat en el grup mixt del qual formaven part.

La María Cristina, en el context de Barillas, explica el següent sobre la diversitat de violències a les comunitats i sobre com deriva en el treball amb dones:

«El gobierno violenta la vida de los pueblos indígenas y los propios líderes comunitarios violentan la vida de las mujeres. [...] Los líderes no hablan de violencia hacia las mujeres porque las cometen ellos. [...] El papel de las mujeres es importante, hay que empoderarlas.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

Altres propostes, en aquest cas des del Camp de Tarragona, les exposa la Júlia quan planteja com a repte fer de Cel Net una organització més feminista a través de la realització, per exemple, de més trobades específiques amb les veïnes per incloure la seva mirada d'una manera més central.

✘ Totes les entrevistades han reivindicat la necessitat de tenir grups no mixtes i de poder trobar-se entre dones per compartir determinats temes que les interpetlen i com a lloc de suport mutu i de seguretat.

Feminismes aterrats i amb una base material

Una perspectiva molt reiterada en els discursos de les entrevistades va ser la rellevància d'aterrar la teoria feminista a les realitat viscudes i tangibles. Així, els feminismes des dels quals s'han referenciat les quatre activistes tenen en comú una aposta eminentment pràctica i transformadora, que es basa, a la vegada, en l'escolta entre companyes:

«Me gusta la lucha transformadora, no esa de mucho discurso... Necesitamos más acciones y menos discurso, creo en ese feminismo que hace cosas, que cuestiona, pero también acciona. [...] Más allá de los discursos que están de moda, cosas cotidianas que también transforman: feminismos prácticos.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023)

L'Helena, per la seva banda, qüestiona un tipus d'ecofeminisme de l'àmbit acadèmic i intel·lectual, i també el de la perspectiva essencialista, que en el seu cas relaciona amb la idea de la connexió dels cossos de les dones amb la natura per temes biològics, o que les persones trans quedin excloses d'aquesta mirada. En canvi, defensa la importància de la visió amb una base més material:

«Si l'ecofeminisme parla de relació amb el medi ambient, de cura, de reciprocitat, seria important plantejar-se quan menges què hi ha darrere. La visió contemplativa és classista, va en contra el territori. Jo parlo d'una ramaderia feminista, amb valor d'ús.»

Helena Guillén, entrevista de 2023

Suport mutu i tendir ponts feministes contra el sistema

Per últim volem posar de manifest que els feminismes des dels quals s'han ubicat totes les entrevistades fan referència a la importància de la collectivitat, del suport mutu i la sororitat, entre companyes del mateix territori i amb altres a escala internacional, amb solidaritat, connectant i enxarxant totes les lluites. L'Helena, per exemple, ens explica que Ramaderes de Catalunya és principalment un grup de suport mutu en el qual comparteixen estratègies a diversos àmbits, que van des de com treballar amb les ovelles fins a com lidiar amb la burocràcia.

La María Cristina defensa la rellevància de recolzar altres lluites per confrontar el conjunt del sistema capitalista i patriarcal, elevant la causa a escala estructural:

«Yo pongo mi cuerpo para poder acompañar otras luchas, con la palabra, en un encuentro, para demostrar al sistema que no caminamos solas. [...] También respaldar las luchas en territorios del otro lado, del Norte. [...] Hay que conocer las luchas, juntas somos más fuertes.»

María Cristina Bernabé, entrevista de 2023

Volem acabar amb el que la Yessica posa en el centre com a idea principal del seu relat i per explicar tot allò que han aconseguit en la seva realitat i en la d'altres companyes també, que és justament el fet d'estar juntes, de *acuerparse*, fet que ha estat possible gràcies al feminisme que comparteixen i que compartim:

«Una cosa importante que ha marcado la diferencia ha sido poder estar juntas, no sólo acá en el territorio sino a nivel mundial, poder acuerparnos, salir a las calles cuando pasa algo con las mexicanas, las nicaragüenses, con las del resto del mundo. Es un triunfo que tenemos que agradecerle al feminismo.»

Yessica Trinidad, entrevista de 2023

Nuria Casas, participant a un Taller de fotografia participativa a Catalunya sobre defensa del territori

Reflexions finals

Maria Cristina Bernabe,
participant a un Taller de
Fotografia participativa a
Guatemala sobre defensa
del cos territori

Al llarg de les pàgines precedents hem filat un diàleg a quatre veus que ens ha permès visibilitzar les realitats aterrades de les seves vides i contextos. Realitats corporalitzades i territorialitzades, diverses i específiques, però també amb molts elements en comú. Com diuen les dones zapatistes, «tenemos la palabra revuelta, somos todas y entre todas hacemos esa palabra», reivindicant així els espais de trobada i d'intercanvi entre dones de diferents contextos. Aquests espais ens permeten regirar les paraules, barrejar-les i contagiar-nos o inspirar-nos amb les experiències de les altres.

El poder corporatiu no entén de fronteres i s'installa on pot treure (més) profit. Els impactes són diferents i agreujats als països del Sud, però les lògiques de funcionament capitalistes i patriarcal s'assemblen. Fem referència a l'extractivisme i a la repatriacalització, que s'entronquen per a la generació i concentració de beneficis d'alguns i la vulneració de drets de moltes altres, principalment dones i altres col·lectius, generant relacions asimètriques i desigualtats a diferent escala. Concretament, es vulneren drets econòmics, socials, culturals i ambientals, que van des de dret a l'aigua fins a decidir sobre els territoris o la integritat física. Són situacions que neguen, així, drets bàsics, però que també impossibiliten el benestar en un sentit molt més ampli, com són les diverses sobiranies, referida als recursos i sobre els cossos. Impedeixen, en síntesi, la reproducció de les vides humanes i dels ecosistemes. Com a conseqüència, les zones de sacrifici s'expandeixen als països del Sud o del Nord, i com a resposta les lluites de defensa del territori també.

Aquestes lluites tampoc són casos aïllats. Són plurals, però amb molts punts en comú. Es concreten en l'articulació i organització comunitària i/o en espais no mixtes, i en la denúncia o exigència a les institucions, que en tots els casos —i com succeïx arreu, en major o menor mesura— parteixen de la col·laboració amb les empreses en comptes de col·laborar amb les poblacions locals i les seves necessitats. És a dir, hi ha una connivència entre les administracions i les empreses que afavoreixen el desposseïment de les comunitats i els territoris a favor de les corporacions i en detriment de les persones i de l'àmbit natural. Una vegada més, en funció del context i

del distanciament en la relació de la comunitat amb l'administració, les accions han estat més d'intent o exigència de col·laboració, o d'oposició directa.

Les lluites en defensa del territori que hem posat en diàleg en aquest document estan protagonitzades per dones en la seva gran majoria, tot i que també hem parlat de lluites protagonitzades tant per dones com per homes. En qualsevol cas, hem pogut veure els paral·lelismes i punts en comú que ens permeten emmarcar-les sota l'empара dels feminismes, ja que en tots els casos es tracta de lluites que, en el conflicte capital-vida, se situen en la defensa de la vida. A més, no només comparteixen uns objectius de defensa del territori, la sobirania alimentària, la salut i les vides dignes, sinó que també plantegen unes formes d'organitzar-se clarament feministes, como són el suport mutu, la creació d'espais de sanació entre dones, el vincle entre la dimensió organitzativa i la reproducció de la vida, l'organització comunitària i democràtica, etc.

Per altra banda, l'impuls d'organitzar-se o involucrar-se en la lluita té, en les experiències compartides, diverses motivacions. Hi ha companyes que plantegen el vincle de la naturalesa amb els seus cossos com un dels motius que les fa lluitar en defensa del territori, mentre que d'altres plantegen la necessitat de crear espais propis feministes per evitar espais masculinitzats o amb comportaments masclistes. També n'hi ha que plantegen motius més vinculats amb la reproducció de la vida, com la necessitat d'autoorganitzar-se per fer front a la repressió o per protegir la salut davant d'una empresa contaminant.

El grau de defensa o confrontació de les dones respecte dels companys homes de les seves comunitats ha succeït quan aquests han generat violències, ja siguin físiques, sexuals o de restricció de drets econòmics. La consciència de les dones sobre la preservació del medi natural i del conjunt de recursos naturals i d'estar bé físicament ha estat una constant en els seus relats, ja que s'ha demostrat la relació directa entre aquestes dues necessitats. És a dir, el seu

vincl amb la reproducció de la vida, en un sentit ampli, té causa en diversos motius o perspectives d'arrel, com són els materials, emocionals i/o també espirituals.

A la base trobem mirades feministes, que es poden relacionar amb les perspectives dels ecofeminismes o els feminismes comunitaris. Aquestes perspectives segueixen, alhora, en permanent construcció, són diverses i, en alguns punts, internament, poden també divergir, com succeeix en el diàleg entre el món urbà i rural, antiespecista i ramader, per posar només alguns exemples esmentats al document. Aquests feminismes no sempre s'ubiquen o s'enuncien des dels mateixos conceptes, matisos, valors o cosmovisions, fet que ha estat un repte en aquest document per poder filar el diàleg. Però coincideixen tots en identificar-se amb la importància de vertebrar feminismes concrets i confrontar el sistema o sistemes biocides que vulneren els nostres drets: capitalisme, patriarcat, neocolonialisme. Com diu Maristella Svampa, un «ecofeminisme de la supervivència». Això és, amb propostes aterrades, en sororitat amb altres companyes i, en l'arrel, en la defensa del conjunt de les vides i de la sostenibilitat ecosistèmica, el que és més urgent que mai en el context d'emergència social, ecològica i de cures que vivim. Són feminismes i ecofeminismes oberts, no excloents, que ampliiin el subjecte del feminisme i no dictaminin què ha de ser antiespecista o antiessencialista. En definitiva, feminismes que siguin útils i populars, que desbordin els seus plantejaments més rígids, ja que aquí en resideix la potència.

Ester Pérez Berenguer, SUDS

× **Lluites feministes en defensa de la vida i el territori.**
| **Un diàleg des d'Hondures, Guatemala i Catalunya és**
| **el resultat d'una conversa teixida entre l'Amèrica central**
| **i Catalunya en la qual quatre activistes i defensores**
| **comparteixen les seves lluites en defensa del territori**
| **i per una vida més lliure, més sostenible i més digna.**

La Yessica Trinidad (Hondures), la Maria Cristina Bernabé (Guatemala), la Júlia Granell (Catalunya) i l'Helena Guillén (Catalunya) parlen des d'un feminisme pràctic, que busca solucions i que s'encarna en allò més quotidià. Les quatre han sigut testimonis de primera línia del conflicte capital-vida, per la imposició de macroprojectes als seus territoris (centrals hidroelèctriques, empreses petroquímiques, indústria turística i agroindústria), però també són exemple de la potència de les resistències i de les alternatives que es poden impulsar fins i tot en els contextos més adversos.

Es tracta d'un diàleg una mica arriscat. Té sentit unir la violència descarnada d'Amèrica central i les pors i els xantatges que es poden viure a Catalunya en una mateixa conversa? Com parlem de dependència i perifèries sense oblidar els impactes específics del colonialisme a l'Amèrica Central? Amb aquests dubtes, però també amb la convicció que és necessari desvelar les tendències comunes que reproduïx el capitalisme i el poder corporatiu arreu del món, hem intentat teixir aquests diàlegs sense desmerèixer les enormes diferències entre les realitats que es viuen a cada territori.